

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Παραδόσεις περί τῶν Καλῶν τῶν ὀρέων*.

Θεοφράστου, Ἀπὸ τὰ νησιωτικὰ διηγήματα. Οἱ καλοὶ τῶν ὀριῶν. Λαϊκὴ παράδοσις. (Ἐν τῷ Κόσμῳ, περιοδ. συγγράμμ. Σμύρνης, 1 Μαρτ. 1909, ἔτ. Α', ἀρ. 6, σ. 88).

Παράδοσις εἰς ἄκρον ἐνδιαφέρουσα, ἀλλὰ δυστυχῶς διεσκευασμένη εἰς διήγημα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ διακρίνεται τί εἶναι τὸ δημῶδες καὶ τί προσθήκη τοῦ συγγραφέως. Οὐδὲ ὁ τόπος ἀναφέρεται, ὅπου αἱ παραδόσεις ἐπιχωριάζουσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς ἀπέλειπε ὡς ψευδώνυμον τὸ ὄνομα τοῦ διασήμευ Ἐρεσίου φιλοσόφου καὶ γράφει ἐξ Ἐρέσου, πιθανῶς ἐρέσται ἢ καθόλου λεσβιακαὶ θὰ εἶναι καὶ αἱ παραδόσεις. Παραλαμβάνω ἐκ τοῦ διηγήματος ὅσα φαίνονται δημῶδη.

Μιά γριὰ τοὺς ἀπάντησε (τοὺς καλοὺς τῶν ὀριῶν;) πηγαίνοντας ἔς τὸ μύλο τὰ μεσάνυχτα. Γδύθηκε κ' ἔσυρε τὸ γὰρ γυμνή, κ' ἐκεῖνοι σφύριζαν γύρω της σὰ δαιμονισμένοι¹.

Ἕνας ἐκουτσάθη σὲ μιὰ κακὴ ὥρα ἔτσι γιὰ τὸ τίποτε. Εἶπαν τότε πῶς οἱ Καλοὶ τῶν ὀριῶν τὸν ἐκούτσαναν, γιατί πέρασε πάνω ἀπὸ τὸ τραπέζι των, τὴν ὥραν ποὺ ἐκεῖνοι τρώγανε². Ἐξώδεψε πολλὰ στοὺς γιατροὺς μὰ δὲν εἶδε καμμία ὠφέλεια. Ὑστερα ἀκολούθησε τὴ συμβουλὴ ποὺ τοῦ ἔδωκε κάποιος γέρο Μῆτσος καὶ ἐπῆγε εἰς τὸ τρίστρατο ἐκεῖ ψηλὰ στὸ δρόμο τῶν μύλων, παραμονὴ τῆς πρώτης τοῦ Σταυροῦ, εἶναι ἡ βραδεῖα ποὺ βγαίνουνε οἱ ξωρκισμένοι, γυρεύοντας τὴν ἀδερφή των τὴν Καλὴ στῆς γῆς τὰ τέσσαρ' ἄκρα. Ἦταν φεγγάρι, καρτέρεξε πολλὴ ὥρα καὶ ἤκουσε μακριὰ ἀπὸ τοὺς μύλους νὰ κράζῃ ὁ πετεινός. Ἦταν μεσάνυχτα, καὶ τὴν ἴδια στιγμὴ ἄκουσ' ἓνα σφύριγμα, καὶ ξάφνου ὁ δρόμος μαύρισε ἀπὸ τ' ἀλόγατα καὶ ἀκούστηκε τὸ ποδο-

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ., 1909, τ. Α', σ. 347-350.

1. Πρβλ. διαφόρους παραδόσεις περὶ Καλλικαντζάρων (Πολίτου, Παραδόσεις, ἀρ. 619. 620, σ. 351-2. 1336-7), στοιχειῶν (αὐτ., ἀρ. 549), Νεράιδων (αὐτ., ἀρ. 730) καὶ τὴν λεσβιακὴν περὶ τῆς ἀντρειωμένης καὶ τῶν δαιμονίων (αὐτ., ἀρ. 879).

2. Ὁμοίας παραδόσεις περὶ Νεράιδων, αἱ ὁποῖαι λαβάνουν ὅποιον πατήσῃ ἢ δισκελίσῃ τὸ ἀόρατον τραπέζι των βλ. παρὰ Πολίτ., αὐτ., ἀρ. 732-4.

βολητὸ χιλιάδων ποδαριῶν¹. Καὶ κάτι πράγματα πὰ εἴτ' ἄλογα σὰν ἄνθρωποι, μὰ μαῦροι, σιχαμένοι, τρομεροί, μὲ μάτια σὰν ἀστροπελέκι (;). Κι' ἀπ' ὅλους πιὸ μπροστὰ ἐπήγαιν' ἓνας ἀψηλός, ποὺ ὅλο φώναζε στοὺς ἄλλους καὶ πρόσταζε. Σὰν ἐκοντοζύγωσαν, ὁ ἄνθρωπος ξαπλώθηκε στὴ μέση τοῦ δρόμου. Ἐκεῖνοι τὸν εἶδαν, ἐγέλασαν, ξεπέζεψαν, ἀνάψανε κοντά του μιὰ μεγάλη φωτιά κι' ἀρχίσανε χορό. Ἀπάνω στὸ χορὸ τοῦ ἔδιναν κάποτε καμιὰ κλωτσιὰ καὶ σπαρταροῦσαν νὰ γελοῦν, ὅμως αὐτὸς μιλιῖ! Αἰσθανόταν τὴ ζέστα τῆς φωτιᾶς καὶ κάπου κάπου τὸν ἐπιανε ἀνατριχίλα, ὅταν τὸ κρῦο φόρεμά τους ἄγγιζε τὸ πρόσωπό του. Ποιὸς ξέρει πόση ὥρα χορεύανε. Ξάφνου ἀκούστηκε τὸ κράξιμο τοῦ πετεινοῦ. «Ὁ μαῦρος εἶναι ! τὴ δουλειά σας» φωνάζει ἓνας ἀπ' τὸ χορό. Περνάνε δυὸ λεφτά καὶ πάλ' ὁ πετεινός. «Ἦταν ὁ κόκκινος! κοιτάξετε τὸ χορὸ σας!» φωνάζουν. Πέρασαν δυὸ λεφτά καὶ τρίτος πετεινός. «Ὁ ἄσπρος ἦταν! φευγιό»!² φωνάζανε ὅλοι μαζί. Καὶ τότες νὰ ἴσυνα νὰ βλεπες τοὺς ξωρκισμένους μὲ τί βία καὶ μὲ τί κακὸ ἀνέβαιναν στ' ἀλόγατά των κ' ἔφευγαν. Καὶ πίσω πίσω πόμεινεν ἓνας κουτσὸς χωρὶς ἄλογο, ποὺ διάβαινε μὲ βία, μὰ πολὺ ἀργὰ σὰν τὴ χελῶνα. Τότες ἤρθαν στὸ νοῦ του οἱ συμβουλές τοῦ γέρο Μήτσου. «Ὁ τελευταῖος τους εἶναι χωλός· μὴν τὸν ἀφήσης· θὰ σὲ γιάνη, γιατί κεῖνος σ' ἔκανε κουτσό»³. Σηκώθηκε λοιπὸν καὶ τὸν ἄρπαξε ἀπὸ τὸ χωλὸ τοῦ πόδι καὶ δὲν τὸν ἄφησε, μὲ ὅλας τὰς φοβέρας καὶ τὰ παρακάλια του· βαρύνθηκε εἰς τὸ στεγνὸ ὁ τρεσκατάρατος καὶ τοῦ λέει. «Τὸ πόδι σου, βρε κουτσέ, κακόκουτσε, ἀναθεματισμένο, ἔχε τό, χτύπα το στὸ κεφάλι σου». Ἐκείνη τὴν ὥρα κατάλαβε τὸ βλαμμένο πόδι του νὰ τρίζῃ δυνατὰ καὶ σηκώθηκε γερός.

Πάντα τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ παράδοσις αὕτη, ὡς κατεδείχθη εἰς τὰς ὑποσημειώσεις, εἶναι κοινὰ καὶ εἰς ἄλλας ἐλληνικὰς παραδόσεις. Τὸ ἰδιάζον δ' ὅμως τῆς λεσβιακῆς εἶναι, ὅτι ἐν ταύτῃ ἐμφανίζεται νέα κατηγορία δαιμονικῶν ὄντων, οἱ Καλοὶ τῶν ὀριῶν, ἀγνώστων εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Οἱ Καλοὶ τῶν ὀριῶν ἔχουσι πολλὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν Καλλικαντζάρων, οἵτινες ἐνιαχοῦ δι' εὐφημητικοῦ ὀνόματος ἐπίσης καλοῦνται καλλισπούδηδες, χουσαφεντάδοι, Ἄς ἐμᾶς καλοὶ (Παραδόσεις, σ. 1257-8). Εἶναι ἐπίσης μαῦροι καὶ σιχαμένοι, ὡς οἱ Καλλικάντζαροι (αὐτ., σ. 1292-3), καὶ ἀφαιροῦσι τὴν φωνὴν τοῦ ἀποκρινομένου εἰς αὐτοὺς (αὐτ., σ. 1301). Ἀδελφῆ των εἶναι ἡ Καλή, ἡ πρώτη τῶν Νεράιδων (αὐτ. σ. 393), σχέσις δὲ τῶν Καλ-

1. Ἐφιππος συνοδεῖα δαιμονικῶν ὄντων ἀνφέρεται καὶ εἰς τὴν κρητικὴν παράδοσιν παρὰ Πολίτ., ἀρ. 694, σ. 408-9.

2. Περὶ διαλύσεως τοῦ χοροῦ καὶ τῆς ἐξαφανίσεως τῶν νυκτερινῶν δαιμονίων μετὰ τὴν τρίτην φωνὴν τοῦ ἀλέκτορος βλ. ὅσα ἐσημείωσα εἰς Παραδόσεις, σ. 1310 κέ.

3. Βλ. Παραδ., ἀρ. 710. 711. Καὶ ἐν ταύταις ἡ κουτσὴ Νεράιδα κουτσαίνει τὸν ἄνθρωπο καὶ αὕτη πάλι τὸν θεραπεύει.

λικαντζάρων πρὸς τὰς Νεράιδας ἐμφαίνεται καὶ εἰς ἄλλας παραδόσεις (αὐτ., σ. 351.1322). Ἄλλ' ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐμφανίζονται, ἀντίκειται εἰς τὴν συνταύτισιν τῶν καλῶν τῶν ὀριῶν πρὸς τοὺς Καλλικαντζάρους, οἵτινες μόνον κατὰ τὰ δωδεκαήμερα ἐπιφαίνονται.

Τὸ δ' ὄνομα αὐτῶν ἐνθυμίζει τὴν Καλὴν τῶν ὀρέων τῶν βυζαντινῶν παραδόσεων (Ψελλὸς παρ' Ἀλλατίῳ, De Graecorum hodie quorundam opinationibus, σ. 160). Τὸ ὄνομα τοῦτο διεσώθη παρεμφερμένον ἐν Κύπρῳ μόνον, ὅπου ἡ Καλὴ ἢ Καλή τῶν Ὀβκῶν (= Ἑβραίων) πιστεύουσιν ὅτι εἶναι δαιμόνισσα, ποῦ ἔχει μεγάλην δύναμιν (Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 394). Ἐν τῇ λεσβιακῇ παραδόσει ἡ Καλὴ λέγεται ἀδελφὴ τῶν Καλῶν τῶν ὀριῶν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ κυρὰ Κάλω εἶναι ἡ ἀρχόντισσα τῶν Νεράιδων, ἔλκουσα πιθανῶς τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς ἡγεμόνος τῶν νυμφῶν Καλλιστοῦς. Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὁπόσον ἐπιθυμητὴ εἶναι ἡ ἐξακρίβωσις τῶν ἐν Λέσβῳ ἢ ἀλλαχοῦ φερομένων παραδόσεων περὶ τῶν Καλῶν τῶν ὀριῶν.

Παραδόσεις περὶ μεταμορφώσεως τῆς Βάτου*.

* Ἀγίδος Θέρου [Σ. Ι. Θεοδωροπούλου], Οἱ ἑσθλοὶ καὶ Μυστρός. Ὁ Βάτος (ἐν Σπαρτιατικῇ ἡμερολογίῳ 1908, ἔτ. Θ', σ. 30).

Λακωνικὴ παράδοσις ἐν φράσει τεχνικῇ, ἀπομακρυνομένη τῆς δημώδους ἀπλότητος, περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Βάτου. Ὁ Βάτος ἦταν ἔμπορος, ὁμορφος πολὺ, ποῦ γύριζε τὰ χωρὶά καὶ πούλουσε ἀκριβὰ τίςπραμάτειες του. Τρεῖς κοπέλλες, ποῦ ψώνιζαν κάθε τὸσο τὸ 'να καὶ τ' ἄλλο χωρὶς νὰ ἔχουν χρεῖα, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν ἀκριβὴ του ππραμάτεια καὶ ἀπὸ τὰ γλαρὰ μάτια του, πῆγαν ἓνα μεσημέρι στὸ λαγκάδι ποῦ ἦσαν οἱ Καλές Κυράδες καὶ τίς παρεκάλεσαν νὰ τὸν συνεπάρουν. Οἱ Νεράιδες τίς ἄκουσαν καὶ τὴν ἄλλην ἡμέρα, ποῦ πέρναγεν ὁ Βάτος τὸ μεσημέρι τραγουδῶντας, ἡ πρώτη Νεράιδα τὸν καταράσθη νὰ γενῇ δενδρικό. Κι ἀπὸ τότενες ὁ μορφονιὸς ὁ Βάτος ἔγινε δεντρικό· «κι' ὅποιος διαβάτης σιμώνη πλάι στὴ φράχτη, ποῦ εἶναι μπλεγμένος ὁ Βάτος, τὸν ἀδράχνει μὲ τοὺς κλαμούς του, τοῦ τραυάει τὸ φόρι του καὶ τοῦ λέει: Καὶ τοῦτο ἀπὸ μένα τό 'χεις ψωνισμένα».

Τὸ τελευταῖον μέρος τῆς παραδόσεως, μὴ συναπτόμενον ὀργανικῶς πρὸς τὰ προηγούμενα, ὑπεμφαίνει συμφυρμὸν δύο διαφόρων παραδόσεων. Ἐκ δὲ τοῦ Αἰσωπείου μύθου τῆς Νυκτερίδος, τοῦ Βάτου καὶ τῆς Αἰθυίας (306. 306β Halm) συνάγεται, ὅτι ἀληθῶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὑπῆρχε παράδοσις περὶ μεταμορφώσεως τῆς Βάτου, καθ' ἣν αὕτη ἦτο ἔμπορος ὑφασμάτων, ναυαγῆσαντος δὲ τοῦ πλοίου, ἐν ᾧ εἶχε φορτώσῃ τὴν περιουσίαν της, καὶ ἀπολέσασα τὰ πάντα, μετεμορφώθη

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ. 1909, τ. Α', σ. 405-6.

εἰς τὸν ὁμώνυμον θάμνον· διὸ «τῆς τῶν παρόντων ἐσθῆτος ἐπιλαμβάνεται, εἰ που τὴν οἰκείαν ἐπιγνοίῃ ζητοῦσα».

Πρὸς τὸν αἰσώπειον τοῦτον μῦθον εἶναι ὁμοιοτάτη θεσσαλικὴ παράδοσις, ἃν δὲν εἶναι αὕτη παράφρασις ἀπλῆ τοῦ μύθου, διὰ τῶν λογίων μεταδοθεῖσα εἰς τὸν λαόν. Κατὰ ταύτην συνεταιρίσθησαν ὁ βάτος, ἡ νυκτερίς καὶ ὁ λάρος πρὸς ἐμπορίαν καταβαλόντες ὁ μὲν βάτος πολυτελῆ ἐπενδύτην, ὁ λάρος ἀγγεῖα χάλκινα καὶ ἡ νυκτερίς τὰ κεφάλαια, δανεισθεῖσα τὰ χρήματα παρὰ τοκογλύφων. Ἐφόρτωσαν τὰ ἐμπορεύματα ἐπὶ πλοίου, τὸ ὁποῖον ἐναυάγησε. Περισωθέντες ἐκ τοῦ ναυαγίου οἱ τρεῖς σύντροφοι μετεμορφώθησαν, καὶ ἕκτοτε ὁ μὲν λάρος περιίπταται τὰ πελάγη ἀναμένων πότε νὰ στερεῦσῃ ἡ θάλασσα διὰ νὰ εὕρῃ εἰς τὸν βυθὸν αὐτῆς τὰ χάλκινα ἀγγεῖά του, ἡ βάτος συλλαμβάνει διὰ τῶν ἀκανθῶν τῆς τὰ ἐνδύματα τῶν διαβατῶν ἐλπίζουσα ν' ἀνεύρῃ τὸν ἀπολεσθέντα ἐπενδύτην καὶ ἡ νυκτερίς κρύπτεται τὴν ἡμέραν καὶ ἐμφανίζεται τὴν νύκτα φοβουμένη τὴν καταδίωξιν τῶν δανειστῶν (Ἀθῆναι, μηνιαῖον παράρτ. Β', σ. 1650-1). Κατ' ἄλλην δὲ παράδοσιν συνεταιρίσθησαν ἡ βάτος καὶ ὁ γλάρος καὶ ναυαγήσαντος τοῦ πλοίου ἀναζητοῦσι τὰ ἐμπορεύματά των, ἡ μὲν βάτος συλλαμβάνουσα διὰ τῶν ἀκανθῶν τῆς πάντα διερχόμενον πλησίον αὐτῆς, ὅπως ἀνεύρῃ τὸν κλέπτην, ὁ δὲ γλάρος βυθιζόμενος ἐκάστοτε εἰς τὴν θάλασσαν μὲ τὴν ἐλπίδα ν' ἀνεύρῃ τ' ἀπολεσθέντα εἰς τὸν βυθὸν αὐτῆς. Τίνος τόπου εἶναι ἡ παράδοσις δὲν σημειώνει ὁ ἐκδοτὴς αὐτῆς. (Ἀπ' Ἑλλάδος, 1904, ἀρ. 52, σ. 849). [βλ. καὶ κατωτέρω, σ. 55].

Παράδοσις περὶ τοῦ ἀνθοῦς μελισσαντροῦς*.

Ἄγιδος Θέρου [Σ. Ι. Θεοδωροπούλου], Οἱ θρύλοι τοῦ Μυστρός, Ἡ Μελισσαντροῦ (αὐτ., σ. 36).

Μελισσαντροῦ ἦτο ἡ σύζυγος τοῦ Μελίσσαντρου, ἐμπόρου, τὸν ὁποῖον Ἀλγερίνοι πειραταὶ ἠχμαλώτισαν καὶ ἐφόνευσαν συλήσαντες τὸ πλοῖόν του. Μαθοῦσα τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ σύζυγος ἀπέθανεν ἐκ τῆς λύπης. «Κι ἀπάνω 'ς τὸ μνημοῦρί της φύτρωσε τὸ λουλουδι ποῦ 'χει τ' ὄνομά της». (Τὸ ἄνθος τοῦτο καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα αὐτοῦ μοὶ εἶναι ἄγνωστα). Πιστεύει δ' ὁ λαὸς ὅτι «σὰν τοῦ εἰπῆς τὸ μοιρολόγι ἀπάνου του, ξηραίνονται τὰ φύλλα του κ' οἱ κλῶνοι καὶ τὰ λούλουδα καὶ σωριάζονται μονομιᾶς χάμου».

Τὸ τραγοῦδι εἶναι τὸ ἐξῆς:

Μελισσαντροῦ μὲ τὸν ἀνθό,
ποῦ εἶχες τὸν ἄντρα τὸν καλό·
ὁποῦ τὸν ἐσκοτώσανε στῆς Μπαρμπαριᾶς τὰ μέρη,
κ' ἔκανες ὄρκο στὸ Θεό, μὴν κάνῃς ἄλλο ταῖρι.

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ. 1909, τ. Α', σ. 408.

Ἡ αὐτὴ παράδοσις, ὡς ἐπιχωριάζουσα ἐν Ἀργεῖ, ἐκτίθεται ἀπαραλλάκτως καὶ ἐν τῇ ἐφημερίδι τοῦ Ἀργους «Μυκῆναις» τῷ 1902. (Βλ. καὶ Παναθηναϊα 1902, τ. Γ', σ. 352).

Μελισσανδροῦ*.

Σπ. Μηλιαράκη, Ἡ μελισσανδροῦ τοῦ Ἀργους. (Ἀργολικὸν ἡμερολόγιον τοῦ 1910, ἐν Ἀθῇν., σ. 243-6).

Ὁ Μηλιαράκης προσδιορίζει τὸ φυτὸν, εἰς ὃ ἀναφέρεται ἡ παράδοσις, περὶ ἧς βλ. Λαογρ. Α', σ. 408. Τὸ φυτὸν τοῦτο εἶναι τὸ Οὐέρβασκον τὸ κολπῶδες (*Verbascum sinuatum* L.)¹. Μαυθάνομεν δ' ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ Μηλιαράκη, ὅτι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ περὶ τῆς ιδιότητος τοῦ φυτοῦ, τοῦ νὰ συγκινῆται, ὅταν πλησίον του κλαύσῃ τις ἢ μοιρολογήσῃ, ὥστε τὰ φύλλα του μαραινόμενα πάραυτα νὰ πίπτουν, δὲν εἶναι ὅλως μυθικὸν πλάσμα, μὴ στηριζόμενον ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως. Διότι ὄντως τὸ φυτὸν συγκινεῖται. «Ἐὰν ἐν ἡμέρᾳ εὐδία μετὰ μετρίαν ἡλίαν (οὐχὶ δὲ μετὰ τὸ ἰσχυρὸν καῦμα τοῦ θερινοῦ ἡλίου) πλήξωμεν ἐπανειλημμένως διὰ τῆς πακτηρίας ἡμῶν τὸν κορμὸν οὐερβάσκου τινὸς τῶν (ἐν Ἀργολίδι συνηθισμένων) εἰδῶν καὶ ἀναμείνωμεν, παρατηροῦμεν μετὰ πάροδον 2-3 λεπτῶν, ὅτι τὰ ἀνθὰ αὐτοῦ ἄρχονται καταπίπτοντα, κατ' ἀρχὰς μὲν ὀλίγα τὰ καὶ θραύεσθαι, μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον ἀποθνήσκουσι». Ἐὰν τὸ φυτὸν βρίθῃ ἀνθρώπων, μετὰ πλεονέκτημα ἐπακολουθεῖ ἀληθὴς βροχὴ αὐτῶν, τὸ δὲ ἔδαφος καλύπτεται ὑπὸ αὐτῶν πυκνῶς». Δὲν θεωρεῖ δὲ ἀπίθανον ὁ Μηλιαράκης εἰς περιστάσεις, κατ' ἑνεκα καιρικῶν λόγων τὸ φυτὸν διατελεῖ ἐν τῇ μεγίστῃ αὐτοῦ εὐαισθησίᾳ, ὅτι καὶ διὰ τῆς δονήσεως τοῦ φυτοῦ διὰ τοῦ ἀέρος τῆς φωνῆς δύναται νὰ ἐπέλθῃ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ἡ ἀνθοβολία αὕτη τῆς μελισσανδροῦς ἀνάγεται εἰς τὰ ἐρεθιστικὰ φαινόμενα τῶν φυτῶν, ἅτινα ἐξηγοῦνται ἐκ καθαρῶς μηχανικῶν λόγων.

Διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων τοῦ Μηλιαράκη παρέχεται ἀξιολογωτάτη συμβολὴ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας τῶν παραδόσεων. Ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐκ τῆς παρατηρήσεως περιέργου τινὸς φυσικοῦ φαινομένου ὁρμωμένη ἢ ὡς περιέργου καὶ παραδόξου προσπίπτοντος εἰς αὐτὴν ἀναζητεῖ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ προσδίδει εἰς τοῦτον ποιητικὴν μορφήν.

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ., 1910, τ. Β', σ. 165-6.

1. Ἐν τῇ προκειμένῃ διατριβῇ ὁ Μηλιαράκης λέγει γενικώτερον, ὅτι μεταξὺ τῶν ὀνομάτων εἰδῶν τοῦ γένους Οὐερβάσκου εἶναι καὶ ἡ μελισσανδροῦ, καὶ ὅτι εἶδη τοῦ Οὐερβάσκου φερόμενα ἐν Ἀργολίδι εἶναι κυρίως Οὐ. τὸ μακρόουρον, Οὐ. τὸ φλομοειδὲς καὶ Οὐ. τὸ κολπῶδες. Ἀλλ' ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ «Τὰ δημῶδη ὀνόματα τῶν φυτῶν», τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου (Δ', 1910, σ. 301-2=65-66), ἐν ᾗ ἀναγράφει πλεῖστα δημῶδη ὀνόματα εἰδῶν τοῦ Οὐερβάσκου, τὸ ὄνομα μελισσανδρῶ φέρεται ὡς τὸ τοῦ εἶδους *Verbascum sinuatum* L., ἐπιχωριάζον ἐν Κρήτῃ, Σίφνῳ, Ἀργεῖ καὶ Μάνῃ. Εἰς οὐδὲν δ' ἄλλο εἶδος ἀποδίδεται τὸ αὐτὸ ὄνομα.

Παραδόσεις περί Καλλικατζάρων*.

Πάνου Κ. Σμυρνώτη, Οἱ Λυκοκατζαραῖοι. Ζωγραφιᾶς ἀπ' τῇ χωριάτικῃ ζωῇ. (Σπαρτιατικὸν ἡμερολόγιον 1908, σ. 43-5).

Περιγραφὴ ἐσπερίδος κατὰ τὰ δωδεκαήμερα ἐν τῇ οἰκίᾳ ποιμένος, ἐν χωρίῳ τινὶ τῆς Λακεδαίμονος πιθανῶς (ὄνομα χωρίου ἢ τόπου δὲν ἀναφέρεται). Εἰς τὴν διήγησιν παρεμβάλλονται δοξασίαι τινὲς περὶ τῶν Καλλικαντζάρων, γνωσταὶ καὶ ἄλλοθεν. "Ὅτι τὰ δαιμόνια τοῦ δωδεκαημέρου λέγονται Λυκοκατζαραῖοι (τὸ ὄνομα τοῦτο παρετήρησα ὅτι ἐπιχωριάζει ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ Κυνourίᾳ· βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 1244-5). "Ὅτι αἱ εἰσχωροῦσαι εἰς τὴν καλύβην σταγόνες τῆς βροχῆς προέρχονται ἐξ αὐτῶν, ζητούντων νὰ μαγαρίσουν τοὺς ἐνοικοῦντας (βλ. Παραδόσεις, σ. 1296. 1298). "Ὅτι ἐπιφαίνονται κατὰ τὸ δωδεκαήμερον (αὐτ., σ. 1259), ὅτι μαζώνουν τὰ παιδιὰ τοῦ κλαῖνε (πρβλ. αὐτ., σ. 1304). "Ὅτι τὰ μοῦτρα τους εἶναι κατάμαυρα (βλ. αὐτ., σ. 1293), ὅτι φοροῦν τσαρούχια στὸ ἓνα πόδι τ' ἀνθρωπινὸ καὶ ὅτι τὸ ἄλλο πόδι τους εἶναι γαῖδουρινὸ (αὐτ., σ. 1294) καὶ ὅτι λαμπυρίζουν τὰ μάτια τους καὶ τὰ δόντια τους (αὐτ.) καὶ ὅτι φαίνονται ὅταν ἀγιάζουν τὰ νερὰ τραγουδοῦντες ἁσματίον σκωπτικὸν τοῦ ἀγιάζοντος ἱερέως. Τὸ παρατιθέμενον δ' ἁσματίον εἶναι ὁμοιότατον πρὸς τὸ πρῶτον τῶν ἀναγραφομένων ὑπ' ἐμοῦ ἁσματίων, τὸ καλλικατζάρων (σ. 1035).

Παραδόσεις**.

ἸΑθῆναι. Μηνιαῖον παράρτημα. Ἐν ἸΑθῆναις, ἀρ. 10, σ. 1277-1285. Ὁ διαγωνισμὸς τοῦ παραρτήματος. Θεσσαλικαὶ παραδόσεις ὑπὸ Δ. Α. Χατζηγιάνη (σ. 1277-1280). Μεσσηνιακαὶ παραδόσεις ὑπὸ Θ. Γούνα (σ. 1280-4). Κατακλυσμὸς καὶ ὄντογονία ὑπὸ Γ. Α. Β. (σ. 1284-5).

Τὸ περιοδικὸν τοῦτο προσεκήρυξεν ἀγῶνα χρηματικὸν «πρὸς συγγραφὴν τῶν κρατουσῶν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ παραδόσεων», παρατεῖναν δὲ τὴν προθεσμίαν αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ δημοσιεύσῃ «ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἀποσταλῆσῶν παραδόσεων ἐκεῖνας, αἵτινες ἔρχονται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, ὅπως ἀμφισβητήσωσι τὸ γέρας». Δυστυχῶς δ' ὁμως τῆς ἀγαθῆς προθέσεως τοῦ ἀγωνοθέτου δὲν ἦσαν ἀντάξιοι οἱ καρποὶ τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ παντελῶς ἄχρηστοι καὶ κενοὶ ἀποδεικνύονται, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν δημοσιευθέντων δειγμάτων. Τὰ αἷτια δὲ τούτου εἶναι πρῶτον μὲν ὅτι οἱ κατελθόντες εἰς τὸν ἀγῶνα δὲν εἶχον, ὡς φαίνεται, σαφῇ ἔννοιαν τοῦ τί ἐστὶ παράδοσις καὶ δεύτερον ὁ παράδοξος ὅρος τῆς προκηρύξεως τοῦ ἀγῶνος, καθ' ὃν τὰ μνημεῖα τῆς δη-

* Λαογρ. Α', σ. 406.

** Λαογρ. Α', σ. 655-661.

μώδους φιλολογίας δὲν ἐπετρέπετο νὰ γραφῶσιν εἰς γλῶσσαν δημώδη. Οὕτω δ' οἱ φιλοδοξοῦντες νὰ λάβωσι τὸ ἄθλον τοῦ ἀγῶνος προσήγαγον ἀντὶ γνησίων δημοτικῶν κειμένων ἀπειροκάλους διασκευὰς αὐτῶν καὶ παραφράσεις.

Τούτων κατώτεραι παντὸς λόγου εἶναι αἱ «Θεσσαλικαὶ παραδόσεις» τοῦ Δ. Α. Χατζηγιάννη, πέντε ἐν ὅλῳ. Μὴ γινώσκων οὗτος νὰ διακρίνῃ τῶν παραδόσεων τὰ δημοτικὰ ἄσματα, περιέλαβεν εἰς τὴν ὑποβληθεῖσαν συλλογὴν του καὶ τρία δημοτικὰ ἄσματα λύσας τὰ μέτρα αὐτῶν καὶ διὰ ληρωδῶν πλατυσμῶν μεταβαλὼν ταῦτα εἰς παιδαριώδη ρητορικὰ γυμνάσματα. Ἡ πρώτη τῶν λεγομένων παραδόσεων τούτων εἶναι τὸ ἀκριτικὸν ἄσμα περὶ τοῦ Κωσταντῆ, τοῦ ἐξευγμένου «μαζί με τὸ βουβάλι» καὶ μεταφέροντος μάρμαρα. (Πρβλ. *Jean-parakí*, Ἄσματα κρητικά, σ. 4, ἀρ. 5. *Μανωλακάκη*, Καρπαθιακά, σ. 232, ἀρ. 23. *Ζωγρ.* ἀγών Α', σ. 306, ἀρ. 26. Ὁ φάρος τῆς Ἀνατολῆς 1902, σ. 296 κ.π.ἄ.). Τὸ ἄσμα τοῦτο ὑπολαμβάνει ὁ συλλογεὺς ὡς παράδοσιν περὶ τῆς ἐκ Θεσσαλίας προελεύσεως τῶν μαρμάρων, δι' ὧν ἐκτίσθη ἡ ἁγία Σοφία ἐν Κωνσταντινουπόλει.—Τὴν δευτέραν, ὡς λέγει, πολλάκις ἤκουσε ἀπὸ τὴν γραῖαν μάμμην του, ὅτε εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου του ἀνάηκε, κατὰ τὰς μακρὰς τοῦ χειμῶνος νύκτας, καθ' ἃς ὁ παταγώδης ἦχος τοῦ μετὰ σφοδρότητος πνέοντος »βορρᾶ καὶ ἡ πένθιμος φωνὴ τοῦ ἐπὶ τῆς στήλης ἐκρηκτικῆς τινος οἰκίας καὶ ἐν τῷ σκοτεινῷ θρηνητικῷ πτηνοῦ ἤκουοντο αὐτῶν. Ἀναφέρεται δ' ἡ παράδοσις αὕτη εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν καὶ τὸν μαρμαρωμένον βασιλιάν, οὐδὲν περιέχουσα στοιχεῖον μὴ γνωστὸν, εἰ μὴ ὅτι οἱ μὴ παρατετακτες τὴν διακοπεῖσαν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ λειτουργίαν ἀπεληθύνθησαν καθὼς καὶ οἱ ψάλλται μετ' αὐτῶν, κρατοῦντες ἀνοιχτὰ τὰ βιβλία ἐμπρὸς των. (Βλ. τῶν ἐμῶν Παραδόσεων ἀρ. 33. 35, σ. 22. 23 καὶ σ. 658-674. 678-9).

Ἡ τρίτη δῆθεν παράδοσις εἶναι φλύαρος παράφρασις τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος περὶ τῆς γεφύρας τῆς Ἀρτης. Μικρὸν δεῖγμα τῆς πολυλόγου λεξιθρησίας τοῦ συλλογέως ἔστω ἡ παράφρασις ἐνὸς μόνον στίχου τοῦ ἄσματος: «Ὁλημερίς τὸ χτίζανε, κι' ἀποβραδιοῦ γκρεμιέται». Ὁ στίχος οὗτος ἀναπτύσσεται εἰς τὰς ἐξῆς κομψοεπεῖς φράσεις: «Καθ' ἐκάστην ἀπ' ὀρθρου βαθέος »μέχρι περὶ λύχνων ἀφὰς μετὰ πολλῆς ζέσεως ἐπελαμβάνοντο τοῦ ἔργου, τὴν »δ' ἐπομένην ἐγειρόμενοι περίλυποι ἐώρων καταπεπτωκός, ὃ τι εἶχον κατα»σκευάση. Τίς δ' οἶδε ποσάκις ἀγρυπνοῦντες, ἵνα τὸ αἷτιον ἀνακαλύψωσι τῆς »πτώσεως, δὲν θὰ εἶδον ἄφωνοι καὶ σφόδρα ἐκπεπληγμένοι τὴν γέφυραν »κατακρημνιζομένην μετὰ πολλοῦ πατάγου ἐντὸς τοῦ ὀρμητικοῦ τῆς Ἠπείρου »ποταμοῦ». Τῆς παραφράσεως προτάσσονται τινὰ περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως στοιχεῖον παρὰ τῷ λαῷ, ἅτινα ὁ χρηστὸς συλλογεὺς παρέλαβε κατὰ λέξιν ἐκ τῶν ἐμῶν Παραδόσεων (σ. 1052), ἃς οὐδαμοῦ μνημονεύει.

Ὡς τετάρτη παράδοσις φέρεται ἄλλη παράφρασις θεσσαλικῆς παραλλαγῆς τοῦ δημώδους ἄσματος περὶ τοῦ κάστρου τῆς ὠριᾶς, περὶ οὗ βλέπε Παραδόσεις, ἀριθ. 86, σ. 50-1 καὶ σ. 776 κέ. Περὶ ἄλλης θεσσαλικῆς παραλλαγῆς

βλ. Λαογρ. τ. Α', σ. 361.—'Η δὲ τελευταία παράδοσις εἶναι περὶ τριῶν δένδρων, εὐρισκομένων παρὰ τὴν Πλασιάν (τοῦ δήμου Δωτίου ἐν τῷ νομῷ Λαρίσης) κατὰ τὴν εἰς Ἀγιάν φέρουσαν ὁδὸν καὶ καλουμένων «τὰ τρία ἀδέρφια». Ταῦτα πιστεύουσιν ὅτι ἐφύησαν ἐκ τοῦ αἵματος τριῶν ἀδελφῶν, φονευθέντων ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ὑπὸ ληστῶν. (Περὶ δένδρων φυομένων ἐκ τοῦ χυθέντος ἀνθρωπίνου αἵματος βλ. Παραδόσεις, σ. 643 κέ., Λαογρ. Α', σ. 199).

Πολλὴν τὸνναντίον σπουδαιότητα ἔχουσιν αἱ ὑπὸ Θ. Γούνα δημοσιευόμεναι πέντε μεσσηνιακαὶ παραδόσεις, αἵτινες ἠδύναντο νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς μίαν, ἀναφερόμεναι πᾶσαι εἰς τεραστίαν τὸ μέγεθος ἀγριελαίαν, φυομένην ἐν μέσῳ συκῶνος («κειμένου παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Μεσσήνης (ἐννοεῖ βεβαίως τὴν ἐπισήμως οὕτω μετονομασθεῖσαν κωμόπολιν Νησί) εἰς τὴν μονὴν Βουλκάνου¹»). Τὸ δένδρον τοῦτο πιστεύουσιν, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν δημοσιευομένων παραδόσεων, ὅτι εἶναι στοιχειωμένο. Διηγοῦνται δ' ὅτι ὁ πρὸ ἐξηκονταετίας συνταράξας τὴν Μεσσηνίαν δημεγέρτης μοναχὸς Παπουλάκης ἔλεγε περὶ αὐτοῦ: «Βλέπουμε αὐτὴν τὴν ἀγριλιά; θὰ ρθῇ καιρὸς» ποῦ θὰ πνιγῇ ἐδῶ τὸ μουσκάρι στὰ αἵματα. Ἀνέφερε δηλονότι εἰς τὴν ἀγριελαίαν ἐκείνην τὴν παράδοσιν τῆς μεγάλης αἱματοχυσίας ποῦ θὰ γίνη κατὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων (βλ. Παραδόσεις, σ. 442). Καὶ νῦν οἱ διερχόμενοι ἐκεῖθεν ἐν ὥρᾳ νυκτὸς δὲν τολμῶσι νὰ περλάσῃν ἐκ φόβου μὴ τοὺς πάρῃ τὴ φωνὴν τὸ στοιχειό, μόνον δ' ὅταν «περάσῃν τὰ ὄρια του» δὲν ἔχει δυνάμει νὰ τοὺς βλάψῃ (πρβλ. Παραδόσεις, σ. 449). Οἱ ἐπιχειρήσαντες νὰ τὴν κόψωσιν ἔπαθον κακὰ, ὅτε δ' ὁ Ἱμπραῖμ κατὰ τὴν ἐκστράτειάν του εἰς Πελοπόννησον, μαθὼν τοῦτο, διέταξε νὰ τὴν κατακόψουν ἐνώπιόν του, οἱ δὲ δύο Ἀράπηδες στρατιῶται, εἰς οὓς ἀνετέθη τὸ ἔργον, εὐθὺς ὡς ἐπληξάν τὴν ἐλαίαν διὰ τῶν πελέκεων ἔπεσαν λιπόθυμοι². Ὁ Ἱμπραῖμ ὀργισθεὶς ἤθελε νὰ τὴν καύσῃ, ἀλλ' ἡσθένησε. Τότε προσελθόντες πρὸς αὐτὸν τρεῖς χωρικοί, αὐπέσχέθησαν νὰ τῷ δείξωσι μέγαν κεκρυμμένον θησαυρὸν (ὑπὸ τὴν ἐλαίαν) ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ διορίσῃ αὐτοὺς ἐν τῷ χωρίῳ των δημογέροντας καὶ νὰ τοὺς δώσῃ ἐκ τοῦ θησαυροῦ τὸ ἀνῆκον». Ἐβεβαίουν δ' οἱ χωρικοὶ οὗτοι ὅτι πολλάκις εἶδον τὴν νύκτα Ἀράπην, ὁδηγοῦντα εἰς βοσκὴν τὸν θησαυρὸν ἐκεῖνον³. Ὁ Ἱμπραῖμ ἐπέτρεψε τὴν ἀναζήτησιν τοῦ θησαυροῦ καὶ διέταξε πολυαρίθμους στρατιώτας νὰ σκάψωσι τὸν ἀγρόν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εὗρέθη τίποτε, ἐφόνευσε τοὺς χωρικοὺς καὶ ἐνέπηξε τὰς κεφαλὰς των ἐπὶ τῆς ἐλαίας. Καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν νέα ἀνασκαφὴ ἔγινε πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ θησαυροῦ, καὶ αὕτη ἀνευ ἀποτελέσματος, ὁ δὲ κύριος

1. Τὸ Νησί ἀπέχει πολλὰ χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Μεσσήνην, καὶ ἀναγκαῖον ἦτο νὰ προσδιορίσῃ ὁ συλλογεὺς ἀκριβέστερον τὸν τόπον.

2. Περὶ τῆς τιμωρίας τῶν ἐκριζούντων ἢ τεμνόντων στοιχειωμένα δένδρα βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 916-8.

3. Περὶ βοσκήσεως τοῦ θησαυροῦ ὑπὸ τοῦ φύλακος Ἀράπη βλ. Παραδόσ., σ. 1046 κέ.

τοῦ κτήματος, μὴ τολμῶν νὰ ἐκριζώσῃ τὴν ἀγριελαίαν, ἀφήνει ἐκ δεισιδαίμονος φόβου μεγάλην ἔκτασιν γῆς περὶ αὐτὴν χέρσον.

Ἡ ἀγριελαία ἐκείνη καλεῖται ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ γράφοντος, «ἡ ἐρωμένη τοῦ βασιλιᾶ», ἃν καὶ ἡ λέξις ἐρωμένη εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸν λαόν. Λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς, ὅτι ἦτο ἄλλοτε νεαρὰ ποιμενίς καὶ μετεμορφώθη εἰς δένδρον διὰ τινὰ ἀσεβῆ προῆξιν της. Ἀλλ' εἰς τὴν διασκευὴν εἰς καθαρεύουσιν τῆς παραδόσεως τοσαῦτα ἀναμιγνύονται στοιχεῖα μὴ δημώδη, ὥστε ἀδυνατεῖς νὰ διακρίνης τίνα τούτων προσετέθησαν ὑπὸ τοῦ συλλογέως καὶ τίνα προῆλθον ἐκ τῆς ἐπηρείας λογίων ἢ ἐκ μαθητικῶν ἀναμνήσεων. Διότι ἀναφέρονται καὶ εἰλωτες, καὶ γερουσιασταὶ τῆς Σπάρτης (ἃν καὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν σπαρτιατικὴν γερουσίαν οὐδέποτε ἐλέγοντο γερουσιασταί), καὶ νόμοι σπαρτιατικοὶ καὶ ἱερὸν τοῦ Ἰθωμάτα Διός, καὶ χρησμοί. Ἀποκαθαιρομένη δὲ ἡ παράδοσις κατὰ τὸ δυνατόν τοῦ περιττοῦ φόρτου, ἔχει ὡς ἑξῆς :

Εἰς τὴν Σπάρτην νεαρὸς βασιλεὺς ἡγάπα νεαρὰν ποιμενίδα Εἰλωτίδα, τὴν ὅποιαν σφόδρα ἐλυπεῖτο ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ νυμφευθῇ, διότι «οἱ σπαρτιατικοὶ νόμοι ἐτιμῶρουν διὰ θανάτου τὴν μετὰ τῶν δούλων ἐπιγαμίαν». Τὸν ἡγάπα δὲ καὶ ἐκείνη καὶ συνηντῶντο καθ' ἑκάστην οἱ δύο ἐρασταὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐρώτα ἐπὶ πολὺν χρόνον, μέχρις ὅτου ἀγγελικῶθέντος τοῦ βασιλέως οἱ Σπαρτιάται ἤξικωσαν νὰ νυμφευθῇ. Ὁ νεὺς μὴ τολμῶν νὰ τοῖς ἀποκαλύψῃ τὸν ἔρωτά του, ἐζήτησεν ἀναβολὴν ὑποκρίθην σκεφθῇ, καὶ ἔτρεξεν εἰς τὴν ἀναμένουσαν αὐτὸν κατὰ τὸ σονηθεὶς ἐρωμένην νὰ τῇ ἀνακοινώσῃ θρηνῶν τὴν ἀξίωσιν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐκείνη δὲ ἀτόραχος ἀκούσασα τὸ ἄγγελμα, τὸν ἐβεβαίωσεν ὅτι προτοῦ παρέλθῃ ἡ ταχθεῖσα προθεσμία, οἱ σπαρτιατικοὶ νόμοι θὰ ἐπιτρέπωσι τὸν γάμον των. Ὁδοιποροῦσα δὲ τὴν νύκτα, μετέβη εἰς τὴν Ἰθώμην, ὅπου ὑπῆρχε μαρμαρίνη στήλη «συμβολίζουσα τὴν ἐλευθερίαν τῆς χώρας» διότι, ἂν ἡ στήλη ἐκομίζετο εἰς τὴν Σπάρτην, ἡ Μεσσηνία θὰ κατεστρέφετο. Τοῦτο γινώσκοντες καὶ οἱ Σπαρτιάται εἶχον ὀρίσῃ, ὅτι ὅστις κατῶρθωνε νὰ φέρῃ τὴν στήλην ἐκείνην εἰς Σπάρτην, ἂν ἦτο Εἰλωτής, θὰ ἐλάβανεν τὴν ἐλευθερίαν του. Ἡ ἐρωμένη τοῦ βασιλέως ἔφθασεν εἰς Ἰθώμην, διαλαθοῦσα δὲ τοὺς φύλακας ἀπέσπασε τὴν στήλην καὶ φέρουσα αὐτὴν ἐπὶ τῶν ὤμων της κατῆλθε τοῦ ὄρους καὶ ἐπανήρχετο σπεύδουσα εἰς Σπάρτην. Οἱ δὲ κάτοικοι τῆς πόλεως, ἀντιληφθέντες τὴν πρωτὴν τὴν ἐξαφάνισιν τῆς στήλης, ἔντρομοι ἰκέτευον τὸν Θεὸν νὰ τιμωρήσῃ τὸν ἀσεβῆ κλέπτην. Ὁ Θεὸς εἰσήκουσε τὰς δεήσεις των καὶ ἡ ποιμενίς προτοῦ νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὀρίων τῆς Μεσσηνίας μετεμορφώθη εἰς ἐλαίαν. Καὶ σήμερον εἰς τὸ ἐν Μαυροματίῳ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Μεσσήνῃ μουσεῖον οἱ χωρικοὶ δεικνύοντες τεμάχιον ἐνεπιγράφου στήλης, προσηρμοσμένον εἰς μαρμαρίνην πλάκα, λέγουσι: «Βλέπετε αὐτὴ τὴν κολόννα; Εἶναι κείνη πῶκλεψε ἡ Σπαρτιάτισσα ποῦ ἀπὸ τὴν κατὰρα τοῦ Θεοῦ

εἶναι κάτω καὶ στὸ Ναζίρι γενομένη ἐλιά. Νὰ καὶ τ' ἀχνάρι τῆς στὴν πλάκα ποῦ πάτησε κ' ἔμεινε».

Τὰ πλεῖστα τῶν στοιχείων τῆς παραδόσεως ταύτης εἶναι κοινὰ καὶ εἰς ἄλλας δημώδεις παραδόσεις. Πρῶτον ἡ τεραστία ρώμη τῶν ἀρχαίων Ἑλληνίδων. Εἶναι γνωστὴ καὶ παρομοία παράδοσις, μεσσηνιακὴ ἐπίσης, κατὰ τὴν ὁποίαν τὴν μονόλιθον μεσόδμην τῆς πύλης τῆς Ἀρκαδίας, ἐν Μεσσήνῃ, ἐκόμισεν ἀπὸ μακρὰν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς μία Ἑλληνίσσα¹. ἔπειτα ἡ ἀποτύπωσις ἰχνῶν ἐπὶ λίθων², ἡ σύνδεσις θαυμασίων διηγήσεων πρὸς ἀρχαίας στήλας καὶ ἄλλα μνημεῖα³. Τὰ δὲ περὶ τῆς ἐξαρτήσεως τῆς σωτηρίας τῆς Μεσσήνης ἐκ τῆς διατηρήσεως μιᾶς στήλης εἰς τὴν θέσιν, εἰς ἣν ἦτο ἐστημένῃ, ἀνάγονται εἰς τὰς βυζαντινὰς δοξασίας περὶ τῶν τελεσμάτων⁴.

Εἰς τὴν παράδοσιν προστίθεται καὶ ἄλλο ἐπεισόδιον ποιητικόν, τῶν ἐρώτων τῆς Ἰσαβέλλας, τῆς θυγατρὸς τοῦ πρίγκιπα τοῦ Μορέως Γυλιάμου, καὶ νεαροῦ ποιμένος. Τοῦτον κατὰ τινὰ ἐκδρομὴν τῆς ἡ πριγκιποπούλα εἶδε καθήμενον ὑπὸ τὴν ἐλαίαν καὶ παίζοντα τὴν φλογέραν του (τὴν σύριγγα κατὰ τὸν συλλογέα) καὶ ἠγάπησεν ἐμμανῶς· ὅπου δὲ συναντᾶται μετ' αὐτοῦ συχνότερον ἔπεισε τὸν πατέρα τῆς καὶ τῆς ἐκείνου πύργον ἐκεῖ που πλησίον· ὁ πύργος, οὗ τὰ ἐρείπια σώζονται, λέγεται Ἰσαβέλλας πύργος, λαβὼν τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἀφθόνως περὶ αὐτὸν φουομένου μελισσοστόμου. Μετὰ τινὰ καιρὸν ὁ πατὴρ ἀνεκάλυψε τὴν καταπραγνύουσαν τὴν θυγατέρα τοῦ καὶ ὀργισθεὶς ἐκρέμασε τοὺς ἐραστας εἰς τὴν ἐλαίαν· εὐσπλαγχνισθεὶς δὲ τὴν θυγατέρα τοῦ διέταξε νὰ τὴν καταβιβάσωσιν ἡμιθανῇ τοῦ δένδρου· ἀλλ' αὕτη ὥς εἶδε νεκρὸν τὸν ἐρώμενον παρεφρόνησε. Τί τούτων ἀνήκει εἰς τὸν λαὸν καὶ τί εἶναι πλάσμα τοῦ συλλογέως, δὲν ἠξεύρομεν. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι οὔτε τὴν Ἰσαβέλλαν, τὴν Ζαμπέαν τοῦ χρονικοῦ τοῦ Μορέως, οὔτε τὸν πρίγκιπα Γυλιάμον ἐνθυμεῖται ὁ λαός.

Ὁ «Κατακλυσμὸς καὶ ἡ ὄντογονία» τοῦ Γ. Α. Β. ὁ ἐπακολουθῶν εἰς τὰς μεσσηνιακὰς παραδόσεις εἶναι ἐπιστημονικὴ δῆθεν συζήτησις περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ Νῶε! Πῶς εἰσεχώρησεν εἰς τὰς παραδόσεις, καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἐρχομένας «εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν» καὶ ἀξιούσας νὰ λάβωσι τὸ γέρας τοῦ ἀγῶνος ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν. Ἴσως διότι κατὰ τὸν γράψαντα ὁ κατακλυσμὸς εἶναι γεγονός, τὸ ὁποῖον «παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς ἡ παράδοσις, ἥτις ἐγαλούχησε τὴν ἀγνοοῦσαν ἀνθρωπότητα καὶ ἐσώρευsen εἰς τὴν γωνίαν τῆς πλάνης τοῦ ἐγκεφάλου τοσαῦτα γραοπρεπῆ δόγματα!».

1. Παραδόσ., σ. 56, ἀρ. 101. Περὶ τῆς ρώμης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων βλ. αὐτ., σ. 729 κέ.

2. Αὐτ., σ. 733 κέ.

3. Αὐτ., πολλαχοῦ, ἰδίως σ. 754. 755. 765.

4. Αὐτ., σ. 1056 κέ.

Θεσσαλικάι παραδόσεις*.

Δ. Α. Χατζηγιάννη, Θεσσαλικάι παραδόσεις. (Ἀθῆναι, μηνιαῖον παράρτημ., ἔτ. Β', σ. 1650-2).

Ὁ αὐτὸς συλλογεύς, περὶ οὗ ἄνωτέρω (σ. 656 κέ. [σ. 51]) ἔγινε λόγος, δημοσιεύει μὲ τὴν αὐτὴν ἀπεραντολογίαν τρεῖς παραφράσεις δημωδῶν παραδόσεων καὶ παραμυθίων. Περὶ τοῦ πρώτου, τοῦ μύθου τῆς μεταμορφώσεως τῆς βάτου, τῆς νυκτερίδος καὶ τοῦ λάρου, διελάβομεν ἄνωτέρω σ. 405 - 6 [σ. 47-48]. Ὁ μῦθος εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Αἰσώπειος 306 Halm, καὶ φαίνεται μᾶλλον, ὥς καὶ ἀλλαχοῦ παρατηρήσαμεν, ἀπλῆ παράφρασις αὐτοῦ διὰ τῶν λογίων μεταδοθεῖσα εἰς τὸν λαόν.

Τὸ δεύτερον εἶναι παραμύθιον, περὶ πτωχοῦ χωρικοῦ ἐν παντὶ ἀτυχοῦντος, ὅστις ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ πρὸς ἀνέυρεσιν τῆς τύχης του, ἐλπίζων νὰ κατορθώσῃ μεταβολὴν αὐτῆς. Ἐπὶ κορυφῆς ὄρους εἶδεν ὅτι ἡ τύχη του ἦτο κρήνη, ἐξ ἧς ὀλίγον ἀπέσταζεν ὕδωρ, ἐνῶ ἐξ ἄλλων πηγῶν, συμβολιζουσῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὰς τύχας, ἔρρεεν ἀφθονώτατον. Μεθὲν πλέον ὁποῖα ἦτο ἡ τύχη του, ἠθέλησε νὰ μεταβῇ εἰς τοῦ βασιλέως καὶ νὰ τὸν βεβαιώσῃ ὅτι ἡ τύχη αὐτοῦ εἶναι ἀνεξάντλητος. Ὁ δὲ βασιλεὺς τοιαυτῆς διέταξε νὰ τῷ δοθῶσι δύο πλάκια ζωμοῦ (1) εἰς ὃν τὸ ἑτέρον ἐνεκλήθησαν ἀλωρία. Ἀλλ' ἀκριβοῦς τοῦτο ἔδωκεν ὁ ἀτυχὴς εἰς φίλον, ὃν συνήντησε. Πληροφορηθεὶς δὲ ταῦτα ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ τεθῶσι δύο σακκίδια πλήρη χρυσῶν νομισμάτων εἰς καταφανῆ θέσιν γεφύρας, δι' ἧς παρήγγειλεν εἰς τὸν γεωργὸν νὰ διέλθῃ κομίζων ἐπιστολὴν εἰς ἄνθρωπον, εὐρισκόμενον εἰς τὴν ἑτέραν ὁχθὴν τοῦ ποταμοῦ. Ἀλλ' ὁ χωρικὸς φθάσας πρὸ τῆς γεφύρας ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς θέλων νὰ λάβῃ πεῖραν τοῦ πῶς διέρχονται οἱ τυφλοὶ τὰς γεφύρας. Τρίτῃ δὲ ἀπόπειρα τοῦ βασιλέως, ὅπως βοηθήσῃ τὸν ἀτυχῆ, ἔφερε τὸν θάνατον αὐτοῦ. Διότι τὸν ἐκάλεσε νὰ μετάσχη ἀγῶνος δίσκου, εἰς ὃν εἶχε δεξιότητα, ἀλλ' ὁ δίσκος βληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀτυχοῦς προσέκρουσεν εἰς τοῖχον καὶ ἐπιστραφεὶς τὸν ἐτραυμάτισε θανασίμως.

Τὸ παραμύθιον τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν παραμυθίων περὶ τῶν ἀτυχῶν, οἵτινες πορεύονται ὅπως εὕρωσι τὴν μοῖραν των καὶ ἐπιτύχωσι μεταστροφὴν αὐτῆς ἢ μάθωσι τὸν λόγον τῆς διηνεκοῦς δυστυχίας των. Παραπλησία εἶναι καὶ ἡ ὑπόθεσις τοῦ μεσαιωνικοῦ ποιήματος «Λόγου παρηγορητικοῦ περὶ εὐτυχίας καὶ δυστυχίας»¹. Συνήθως τὰ τοιαῦτα συνδέονται μετὰ τῶν ἐπεισοδίων τῶν ἀνεξηγήτων θεαμάτων, ὧν τὴν ἐξήγησιν μανθάνουσιν οἱ ἀτυχεῖς ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς Μοίρας². Ἐνίοτε καταλήγουσιν εἰς εὐτυ-

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ. Α', σ. 668-670.

1. Σπ. Π. Λάμπρου, *Romans Grecs*, σ. 289 κέ. Ν. Ἑλληνομν., τ. Γ', σ. 407 κέ.

2. E. Kuhn, *Zur byzant. Erzählungslitteratur*, ἐν *Byz. Zeitschrift*, τ. IV, 246 κέ.

χίαν, τῶν ἀτυχῶν ἐπιτυχχανόντων τὴν διόρθωσιν τῆς μοίρας των¹, συνήθως δ' ὁμως ἀποδεικνύεται τὸ ἀμετάκλητον τῆς ἐφάπαξ καθορισθείσης τύχης τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ προκείμενον παραμύθιον εἶναι ἀτελές καὶ κακῶς ἐκτεθειμένον, ἐλλείπει δ' ὁ προσήκων λόγος τῶν ἐπεισοδίων αὐτοῦ. Παραλλαγή αὐτοῦ καλλίστη ἐκ Λέσβου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Kretschmer².

Τρίτον δ' ἀναφέρει δύο παραδόσεις, συνδεομένας πρὸς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Εὐυδρίου, τὴν ὁποῖαν ἀνορθογράφως γράφει Εὐίδριον. Ποῦ ἔκειτο δ' ὁμως ἡ ἀρχαία πόλις δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ἄλλ' ὁ συλλογεὺς προτιμᾷ νὰ εἶναι ἀσαφής καὶ ἀοριστολόγος ἢ νὰ ρυπάνῃ τὰς καθαρευούσας σελίδας τοῦ μὲ χυδαίας σημερινᾶς τοπωνυμίας. Ὑποθέτομεν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ λόγου Κτοῦρι ἐρειπίων, μεταξὺ τῶν χωρίων Σιμικλῆ καὶ Δερμελῆ, διότι ταῦτα κεῖνται ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ σημερινοῦ δήμου Εὐυδρίου. Πλησίον τῶν ἐρειπίων εἶναι μικρά, ἀλλὰ βαθυτάτη λίμνη, ἥς τὰ ὕδατα ἰσχυρῶς περιδινοῦνται. Οὔτε ἄνθρωπος οὔτε λέμβος δύναται νὰ ἐπιπλεύσωσιν εἰς τὰ ὕδατα αὐτῆς, διηγοῦνται δὲ ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ τουρκοκρατίας τουρκαλβανὸς κτηνηγός, τολμήσας νὰ εἰσέλθῃ ὅπως συλλάβῃ πτηνὸν πεσόν ἐν αὐτῇ ἐπιπλῆξῃ, ἐν καὶ ἦτο δεινὸς κολυμβητής.— Ἴσως περὶ τῆς λίμνης ταύτης φέρεται τις παράδοσις, ὁμοία πρὸς τὰς ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος γνωστὰς περὶ ἀπάτων κρητῶν καὶ βουλιανύμενων τόπων³. Ἐπίσης δηλοῦνται ὅτι τὰ ἐν τῷ λόγῳ ἐκείναι ἀρχαία τεῖχη ἐκτίσθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τὰ κυκλώπεια τεῖχη τῆς δίωρον ἀπεχούσης Φαρσάλου. Οἱ δὲ κτίσαντες αὐτὰ ἐργάται ἦσαν τόσον ρωμαεῖοι, ὥστε «διὰ φωνῶν μὲν μεθ' ὅλην τὴν ἀπόστασιν συνεννοοῦντο πρὸς ἀλλήλους, ἀντήλλασσον δὲ καὶ τὰ ἐργαλεῖα ἀμοιβαίως διὰ γυμνῆς χειρὸς ρίπτοντες αὐτὰ ἀπὸ τοῦ μὲν (!) εἰς τὸ ἕτερον ὄρος».—Περὶ ὁμοίων παραδόσεων βλ. Παραδόσ., ἀρ. 93 καὶ σελ. 731.

Παραδόσεις περὶ τοῦ τάφου τοῦ Κωνσταντίνου*.

Ν. Βασιλειάδου, Ὁ τάφος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. (Κρητικὴ στοά, Ἡράκλειον 1909, τ. Β', σ. 318-321).

Περὶ τῶν παραδόσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν τάφον τοῦ τελευταίου Ἑλληνος αὐτοκράτορος (περὶ ὧν βλ. Πολίτου, Παραδόσ., ἀρ. 34, σ. 675 κέ.). Τέσσαρες εἶναι οἱ τόποι, ὅπου διάφοροι παραδόσεις θέτουσι τὸν τάφον τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. 1. Εἰς τὸν δεξιὸν διάδρομον τοῦ Γεσίλ τζαμι εἰς

1. Πολίτου, Νεοελλην. μυθολ., σ. 224.

2. Kretschmer, Der heutige lesbische Dialekt, Wien 1905, σ. 536-8.

3. Βλ. Παραδόσ., σ. 60. 702.

* Λαογρ. 1910, τ. Β', σ. 172-3.

τὸ Τζουβαλί, ὅπου ἦτο ἐκκλησία τῆς ἁγίας Θεοδοσίας· εἰς ταύτην μετεκομίσθησαν τὰ ἱερὰ λείψανα τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Χριστοδούλου. 2. Εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Βεφᾶ, ὅπου ἄλλοτε ἔκαιε κανδήλα καὶ μία ἰτέα ἐσκίαζε «τὸν ὕπνον τοῦ ἀποθαμένου» (Παραδόσ., αὐτ.). Νῦν, ὡς λέγει, ἤλθαν μετανάσται καὶ ἐχάλασαν τὸν τάφον. 3. Παρὰ τὸ ἁγίασμα τοῦ Βαλουκλί. 4. Δεξιὰ τοῦ ἱεροῦ τῆς ἁγίας Σοφίας ὁ ἱμάμης δεικνύει ἐν μάρμαρον, βεβαιῶν ὅτι ἐκεῖ εἶναι θαμμένος ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ. Ὁ λαὸς (οἱ Ἕλληνες βεβαίως) μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς πηγαίνει παραπλεύρως τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀκούει ἤχον ψαλμωδίας, ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς ἐξερχόμενον, καὶ βλέπει «ὥσάν ἓνα νεκρὸν θαμμένον κατάβαθα καὶ ἓνα παπᾶ νὰ λειτουργῇ, κατάλευκα ντυμένον. Ἔχει τὴν ὄψιν ὁ νεκρὸς ζωντανή, σάν νὰ κοιμᾶται. Σὲ κάθε κνήμη του χρυσοκοπάει δικέφαλος ἀετὸς μισοσβησμένος καὶ ἀπὸ πλάγι εἶναι ἓνα σπαθί 'ς τὸ χρῶμα τῆς φωτιᾶς μὲ σπασμένο τὸ θηκάρι».

Μέχρι τοῦδε δὲν ἦτο γνωστὴ ἄλλη παράδοσις περὶ τοῦ τάφου τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου πλην τῆς θέσεως αὐτὸν παρὰ τὸ Βεφᾶ Μειδάνι. Ὁ δὲ λυρικός καὶ ρητορικός τόνος τῆς διατριβῆς ταύτης γεννᾷ τὴν ὑπόνοιαν μὴ αἰ ἐν αὐτῇ μνημονευόμεναι παραδόσεις εἶναι πλάσματα φιλοπάτριδος φαντασίας.

Τὸ φίδι*

(Συλλογὴ Ἑπ. Γ. Παππαμιχαήλ).

1) Βούρβουρα.

«Πές μου καὶ τί σοῦ χάρισαν αὐτοῦ στὸν Κάτου κόσμος;
—Τὰ μαῦρα φίδια μοῦ δωκαν νὰ τὰ στεροφοροσκῆσω.
Στὰ γόνατά μου τὰ βαστῶ, στὰ στήθη μου τὰ βόσκω
καὶ πίσω στὶς πλατίτσες μου ἔχουνε τὴ φωλιά τους».

2) (Παλαιοχώριον)—Τὸ φίδι εἶναι ὀχτρός. Εἶπε ὁ Θεός: «Ὁ γοῖος γλέπει φίδι καὶ δὲν τὸ χτυπάει, τὴν κατάρρα μου νὰ 'χῃ».

3) Τὸ φίδι τοῦ σπιτιοῦ εἶναι ὁ νοικοκύρης.

«Ἐγὼ (ἔλεγε χωρική ἐκ Πλατανακίου τοῦ δήμου Γλυππίας) δὲν τὸ ἔξερα ἢ κακομοῖρα. Γλέπω νὰ φορᾷ μπόπ! νὰ πέσῃ σὰ φουσκωμένο ἄσκι ὀχ τὴν ὀστρέχα ἓνα θεριακωμένο φίδι. Ἐτρεῖξα καὶ τὸ σκότωσα. Ἡ γειτόνισσα μοῦ εἶπε—βάλτου τώρα σάβανο καὶ θάψε το.—Τὸ 'θαψα, ἀλλὰ τοῦ κάκου! τὴν ἴδια χρονιά ἔχασα τὸ νοικοκύρη μου».

* Λογρ. 1912, τ. Γ', σ. 477-485.

4) Τ' ἀντρόενο ἂν ἰδῇ φίδια καβαλλικεμένα δὲν κάνει νὰ τὰ ξεχωρίσῃ, γιατί ξεχωρίζει κι αὐτό· ἔτσι τὰ χώρισε κ' ἡ μακαρίτισσα ἡ ἀδελφή μου καὶ τὴ χώρισε ὁ Χάρος τὴν ἴδια χρονιά.

5) "Ογοῖος σκοτώσῃ φίδι τὴν ἀνοιξή, θὰ χάσῃ τὴν ὑγεία του.

6) Τὴν πρώτη ἡμέρα ποὺ ἀλλάζουν τὰ πρόβατα μαντρὶ δὲν κάνει ὁ τσοπάνης νὰ σκοτώσῃ φίδι γιατί ξελεθρίζουν (ἐξολοθρεύονται) τὰ πρόβατα.

7) Στοῦ * τ' ἀμπέλι χρόνια τώρα πολλὰ εἶναι 'να μεγάλο φίδι. Αὐτὸ τοῦ δίνει τὰ λεφτὰ ποὺ 'χει. Πολλοὶ παραφύλαξαν νὰ τὸ σκοτώσουν, ἀλλὰ δὲν μποροῦν.

8) Στὸν τάφο τοῦ * ἀπὸ τὰ πολλὰ κλάματα ποῖος ξέρει;—παρουσιάστηκε τὴν ὥρα πῶκλαιε στὸ κεφάλι ἡ μάννα του ἓνα φίδι μεγάλο. Τρόμαξε κ' ἔβαλε τὶς φωνές. "Ετρεξε ὁ Γέρο-Μήλιας καὶ τὸ σκότωσε. Τὴν ἴδια χρονιά πέθανε καὶ αὐτός.

9) Τὴν τρίτη μέρα πηγαίνει 'να φίδι στοὺς πεθαμένους καὶ τοὺς τρώει τὰ μάτια.

10) "Ητανε νὰ βολὰ βασιλοπούλα καὶ βασιλόπουλο, ἀγαπημένο ἀντρώγυνο. Συφωνήσανε, ἂν πεθάνῃ ὁ ἓνας, ὁ ἄλλος νὰ τὸν φυλάξῃ μέρα νύχτα σαράντα ἡμέρες. Πέθανε τὸ βασιλόπουλο. Τὸ λοιπὸν ἡ βασιλοπούλα πιστὴ στὸν ὄρκο τὸν ἐφύλαξε καὶ σκότωσα τὸ φίδι ποὺ βούτηξε νὰ φάῃ τὰ μάτια τοῦ πεθαμένου. Τότε μονοκοπὴν συνάχτηκαν οὐλα τ' ἄλλα φίδια καὶ ἐρχώμενησαν νὰ τὸ κλαῖνε λυπητερά λυπητερά. "Ἐνα τότε εἶπε· «Τί κάθεστε καὶ κλαῖτε; Πηγαίνετε νὰ φέρετε τὸ δέντρο χορτάρι, νὰ τὸ βάλετ' ἀπάνου ν' ἀναστηθῇ». "Ἐτσι καὶ γίνηκε. Τ' ἄκουσε κ' ἡ βασιλοπούλα, ἔβαλε ἀπὸ τὸ ἴδιο χορτάρι στὸν ἀγαπημένο της καὶ τὸν ἀνάστησε.

Παρατηρήσεις περὶ τῆς ἀνωτέρω συλλογῆς.

1) Μοιρολόγιον κοινότατον, τοῦ ὁποίου φέρονται πλεῖσται παραλλαγαί. Βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 1083, σημ. 1.

2) Πηγὴ τῆς δοξασίας ταύτης εἶναι οἱ κατὰ τὴν Γραφὴν (Γένεσ. γ' 15) λόγοι τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ὄφιν.

3) Καὶ ἡ παράδοσις αὕτη, καθὼς καὶ ἡ ἐν τῷ 7, ἀνάγεται εἰς τὰς παραδόσεις περὶ οἰκουροῦ ὄφρεως, τοῦ ὁποίου ὁ φόνος πιστεύεται ὅτι ἐπιφέρει τὴν καταστροφὴν τῆς εὐημερίας τοῦ οἴκου. (Βλ. Παραδόσ., σ. 1073). Πιθανῶς εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγεται καὶ ἡ ἐν 6 ἀναγραφομένη δεισιδαίμων δοξασία.

Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ μανθάνομεν ἐκ τῆς παραδόσεως ταύτης ὅτι θεωρεῖται ἀναγκαῖον νὰ κηδεύσῃ τὸν ὄφιν ὁ φονεύσας. "Οτι ἐν τούτῳ ὑπολαμβάνει ἀρχαία δοξασία συνάγομεν ἐκ τοῦ κωικοῦ μύθου, καθ' ὃν ὁ Κρίσαιμις, ἀνὴρ πλούσιος εἰς ποίμνια, φονεύσας ἔγγελυν, ἥτις ἐπιφαινομένη κατ' ἔτος ἤρπαζε τὸ κάλλιστον τῶν προβάτων, ἀπωλέσθη παγγενεῖ, διότι δὲν ἐφρόντισε

νά καταθάψῃ αὐτήν, καὶ τοι ἐπιφανεῖσα κατ' ὄναρ τὸν διέταξε νά τὸ πράξῃ¹.

4) Ἡ δοξασία αὕτη ἐνθυμίζει τὸν ἀρχαῖον περὶ Τειρεσίου μῦθον, ὁ ὁποῖος κτυπήσας διὰ τῆς βακτηρίας δύο συμπεπλεγμένους ὄφεις μετέβαλε τὸ γένος εἰς γυναικᾶ καὶ ἀνέλαβεν ὕστερον τὴν ἀνδρικήν μορφήν κατὰ τὸν αὐτὸν πάλιν τρόπον². Συναφεστέρα δ' ὅμως πρὸς ταύτην εἶναι ἡ περὶ Τιβερίου Γράκχου παράδοσις, ἣτις ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς τοιαύτην τινὰ δοξασίαν. Κατὰ Πλούταρχον (Τιβ. Γράκχ. 1) «λέγεται δέ ποτε συλλαβεῖν αὐτὸν ἐπὶ τῆς κλίνης ζεύγος δρακόντων, τοὺς δὲ μάντις σκεψαμένους τὸ τέρας ἄμφω μὲν οὐκ ἔαν ἀνελεῖν οὐδὲ ἀφεῖναι, περὶ δὲ θατέρου διαίρειν, ὡς ὁ μὲν ἄρρην τῷ Τιβερίῳ φέροι θάνατον ἀναιρεθείς, ἡ δὲ θήλεια τῇ Κορνηλίᾳ. Τὸν οὖν Τιβέριον καὶ φιλοῦντα τὴν γυναικᾶ καὶ μᾶλλον αὐτῷ προσήκειν, ὄντι πρεσβυτέρῳ, τελευτᾶν ἡγούμενον, ἔτι νέας οὔσης ἐκείνης, τὸν μὲν ἄρρενα κτεῖναι τῶν δρακόντων, ἀφεῖναι δὲ τὴν θήλειαν» εἶτα ὕστερον οὐ πολλῷ χρόνῳ τελευτῆσαι».

Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην ἡ τύχη τῶν συζύγων ἦτο συνδεδεμένη πρὸς τὴν τοῦ ζεύγους τῶν ὄφρων, τοῦ μὲν οἰκοδεσπότου πρὸς τὴν τοῦ ἄρρενος, τῆς δὲ οἰκοδεσποίνης πρὸς τὴν τῆς θηλείας. Καὶ ἐν αὐτῇ τῆς Γερμανίας ὁμοίως πιστεύεται ὅτι ἐκάστη οἰκία ἔχει ζεύγος ὄφρων, ἄρρενα καὶ θήλειαν, οἵτινες δὲν ἐπιφαίνονται εἰ μὴ ἂν ἀποθάνῃ ὁ οἰκοδεσπότης ἢ ἡ οἰκοδέσποινα, τότε δὲ καὶ ὁ ἕτερος τῶν ὄφρων θνήσκει³.

5) Τὴν δοξασίαν ταύτην μαρτυροῦμεν τὸ πρῶτον ἐκ τῆς προκειμένης ἀνακοινώσεως, δυσχερὲς δὲ φαίνεται ἡ διάκρινσις τῆς ἐννοίας καὶ τῆς προελεύσεως αὐτῆς. Σχέσις τοῦ ὄφρος πρὸς τὴν ὑγείαν ὑπόκειται καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας ἐλληνικὰς θρησκευτικὰς παραστάσεις, τὰς συνδεούσας τὸν ὄφιν πρὸς θεότητα τῆς ὑγείας, ὡς τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ τὴν Ὑγίειαν. Ἀλλ' ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ φόνου τῶν ὄφρων δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ὁ δὲ περιορισμὸς αὐτῆς μόνον κατὰ τὴν ἀνοιξιν δεικνύει ὅτι οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὰς ἀρχαίας θρησκευτικὰς παραστάσεις. Μᾶλλον δὲ πρὸς ταύτας φαίνονται συγγενεῖς αἱ

1. Ἡσίοχ. Σουίδ. λ. Κρίσαμις. Φωτ. Λεξ. 179, 10. Ζηρόβ. 364.—Ἐν τῷ μύθῳ ὑπεμφαίνεται ὅτι εἰς τὴν ἔγχελυν, ταυτιζομένην πρὸς τὸν ἀγαθὸν δαίμονα, τὸν οἰκουρὸν ὄφιν, ὤφειλεν ὁ Κρίσαμις τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐν ἀρ. 7 παράδοσιν πηγὴ τοῦ πλοῦτος τοῦ Κυνουρέως χωρικοῦ εἶναι ὁ ἐν τῇ ἀμπέλῳ αὐτοῦ διαιτῶμενος μέγας ὄφις. Ἡ συνταύτισις τοῦ ὄφρος καὶ τῆς ἐγγέλους ὑποτίθεται ἴσως καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ μύθῳ περὶ τοῦ Κάδμου καὶ τῶν Ἐγγελέων. Ὁ εἰς δράκοντα μεταμορφωθείς Κάδμος ἄρχει ἐν Ἰλλυρίᾳ τῶν Ἐγγελέων (πρβλ. Gruppe, Griech. Mytholog., σ. 358). Ἐξ ἀφορμῆς τούτων καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Λουκανοῦ (Phars. III 189) βεβαιώνει ὅτι *enchelys dicitur draco*.—Κηδεῖα φονευθέντος ζώου ἀναφέρεται ὡς παλαιὸν ἀττικὸν νόμιμον ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Ἀπολλων. Ροδ. Α' 124: αὐτὸ ἀποκτείνας λύκον ἀγείρει αὐτῷ τὰ πρὸς ταφήν».

2. Ἡσίοδ. παρὰ Σχολ. Λυκόφρ. 683. Τζέτζ. αὐτ. Ἀπολλοδώρ. Γ' ζ' 7. Σχολ. Ἀμβρ. καὶ Ἀρλ. εἰς Ὀδ. Κ 494. Εὐστ. εἰς Ὀδ. σ. 1665, 41 κέ. Φλέγ. Τραλλ., Π. θαυμ. 4, σ. 73Κ. Ἀντ. Λιβερ. 17. Ovid., Metam. III 324 κέ. Hygin., Fab. 75.

3. Grimm, Deutsche Mythologie, 4 έκδ., σ. 572.

γερμανικαὶ δοξασίαι, ὅτι οἱ ὄφεις καταστρέφουσι πᾶν δηλητήριον καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ φονεύωνται, διότι ὁ φόνος αὐτῶν θὰ συνεπήγετο αὐξήσιν τῶν δηλητηρίων καὶ καταστροφὴν τῶν βοσκημάτων¹.

Ἐπίσης οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν κυνουριακὴν δοξασίαν ἡ πανελλήνιος περὶ προφυλάξεως ἀπὸ πάσης βλάβης τῶν ὄφεων, οἵτινες νομίζονται οἰκουροί, ἀπόρροια οὔσα τῆς εὐλαβείας πρὸς τὸν ἀγαθὸν δαίμονα τοῦ οἴκου (βλ. ἄνωτ. 3). Ἐξ ἄλλης δ' ὁμοίως ιδέας, ἥτοι τοῦ φόβου ἐκδικήσεως τοῦ γένους τῶν ὄφεων, προέρχεται καὶ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ φόβου ὄφεων ὑπὸ τινων ἰθαγενῶν φύλων τῆς Ἀμερικῆς².

Κατὰ τινὰ ἐσθωνικὴν δοξασίαν³ τὴν ἀνοιξιν καὶ δὴ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Μάρκου κατ' Ἀπρίλιον συναθροίζονται πάντες οἱ ὄφεις περὶ τὸν βασιλέα τῶν, τὴν δὲ ἡμέραν ἐκείνην οἱ γεωργοὶ δὲν ὀργώνουν ἐκ φόβου μὴ πάθουν τι αἰφνιδίως τὰ ζῷά των (καταπατοῦντα ἄρά γε ὄφιν τινὰ τῶν μεταβαινόντων εἰς τὸν τόπον τῆς συγκεντρώσεως;). Μὴ γινώσκοντες πλείονας λεπτομερείας περὶ τῆς δοξασίας ταύτης ἀδυνατοῦμεν νὰ κρίνωμεν, ἂν ἔχῃ συνάφειάν τινα πρὸς τὴν κυνουριακὴν. Δὲν εἶναι δ' ὅμως ἀπίθανον, ὅτι ἀμφότεραι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐξοδὸν τῶν ὄφεων κατὰ τὸ ἔαρ ἀπὸ τῆς χειμερινῆς νάρκης καὶ εἰς τὴν ἀνανέωσιν τοῦ δερμάτος των, ἥτις κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐγένετο ἐπίσης τὸ ἔαρ⁴.

6) Ἀνάγεται πιθανῶς εἰς τὰς δοξασίας περὶ τοῦ οἰκουροῦ ὄφεως. Ὁ πειμὴν δὲν φονεύει ὄφιν, διότι ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι ὁ οἰκουρὸς τῆς νέας μάνδρας.

7) Καὶ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν αὐτῶν δοξασιῶν. Βλ. τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρω εἰς ἀρ. 3.

8) Ὁ ὄφεις εἶναι ἐνσάρκωσις τοῦ ἀφηρωισθέντος νεκροῦ. Βλ. Παραδόσεις σ. 1083. 1085. 1086.

9) Βλ. αὐτ., σ. 1083. Ἐν τῇ δοξασίᾳ ταύτῃ παρατηρεῖται συμφυρμὸς μετὰ τῆς ἐτέρας περὶ ἀφομοιώσεως τῆς τροφῆς, μεταδιδομένων τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἐσθιομένου μέλους ζώου ἢ τοῦ ζώου ὅλου εἰς τὸν ἐσθίοντα⁵. Τὴν

1. Wuttke, Der deutsche Volksabergl. 3 έκδ., § 153, σ. 115. Ἡ δοξασία ὅτι οἱ ὄφεις καταστρέφουσι πᾶν δηλητήριον προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ὅτι οἱ δράκοντες «τὰς θανατηφόρους ρίζας ἐσθίουσι καὶ τὰς πόας μέντοι τὰς τοιαύτας» (Αἰλ., Ζ. ἱστ. σ' 4).

2. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Fraser, The golden Bough, έκδ. 2, τ. II, σ. 395-6. Κατὰ τὸν φιλόσοφον Κλέαρχον (παρ' Αἰλ., Ζ. ἱστ. IB' 34) μόνοι τῶν Πελοποννησίων οἱ Ἀργεῖοι δὲν ἀπέκτεινον ὄφιν.

3. Kreutzwald, Der Ehsten abergläubische Gebräuchen, Petersb. 1855, σ. 55 παρὰ W. Schwartz, D. Ursprung d. Mythologie, σ. 27.

4. Ἀριστοτέλ., Ζ. ἱστ. Η' ιθ' 3 «ἐκδύνουσι (τὸ γῆρας ὄφεις) καὶ τοῦ ἔαρος, ὅταν ἐξίωσι καὶ τοῦ μετοπώρου πάλιν».—Αἰλιαν., Ζ. ἱστ., Θ', 16 «ὑπαρχομένου τοῦ ἥρος δρᾶ τοῦ» (τὴν ἀπόδυσιν τοῦ γήρατος ὁ ὄφεις).

5. Βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 1132 κέ.

ὀξυτάτην ὄρασιν αὐτοῦ πιστεύουσι κατὰ ταῦτα ὅτι ἐνισχύει ὁ ὄφιν διὰ τῆς βρώσεως τῶν ὀργάνων τῆς ὀράσεως τοῦ ἀνθρώπου. Πιστεύουσι δ' ὅτι τρώγει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νεκροῦ τὴν τρίτην ἡμέραν, διότι συμπληρωθεῖσων τῶν τριῶν ἡμερῶν ἢ τέως περιπολοῦσα ψυχὴ, κατὰ τὰς δημώδεις δοξασίας, ἐγκυαταλείπει τέλεον τὸ σῶμα¹.

10) Τοῦ παραμυθίου τούτου πλεῖσται φέρονται παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ παραλλαγαὶ ἐν ἐπεισοδίοις ἄλλων παραμυθίων, ὅχι δ' αὐτοτελεῖς ὡς ἐνταῦθα².

1. Καὶ πολλαὶ ἄλλαι δοξασταὶ καὶ ἐπικήδεια ἔθιμα συνδέονται πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην. Καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπιστεύετο ὅτι ἡ ψυχὴ παραμένει ἐπὶ γῆς ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. (Βλ. *Krumbacher*, Studien z. den Legenden des hL. Theodosios, σ. 349). 'Ἐξήτουν δ' οἱ θεολογοῦντες νὰ στηρίξωσι τὴν δοξασίαν ταύτην εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ τὴν τρίτην ἡμέραν εἰς τοὺς μαθητὰς (*Φίλιππ. Μονότ.* ἐν *Migne*, Patr. gr., τ. 127, σ. 877). —'Ἡ ψυχὴ τοῦ θανόντος διαμένει ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῷ δωματίῳ, ἐν ᾧ ἐγένεν ἡ πρόθεσις τοῦ νεκροῦ. (Κατιρλί τῆς Βιθυνίας. *Π. Γ. Μακρῆ*, Τὸ Κατιρλί, σ. 100). —'Ἡ ψυχὴ μένει ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῇ οἰκίᾳ. (Νίσυρος. *Ι. Παπαδοπούλου*, Γενικὴ περιγραφὴ Νισύρου, σ. 70). Τὴν τρίτην ἡμέραν ὁ ἱερεὺς δίδει τὸ τρισάγιον καὶ οἱ πενθοῦντες ἀσιτοῦσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας (αὐτ.). —'Ἐν Κύθῳ ἐπὶ τρεῖς νύκτας μετὰ τὸν θάνατον διατηροῦσι τὸ ἀντίψυχο, ἀμυδρὸν φῶς παρὰ τὸ προσκεφάλαιον, ὅπου ἐξεψύχθησεν ὁ νεκρός, διότι πιστεύουν ὅτι ἡ ψυχὴ ἐπανέρχεται καὶ ἀσχολεῖται περὶ τὰ συνήθη ἐν τῇ οἰκίᾳ. (*Βάλληνα*, Κυθιακά, 1882, σ. 114). —'Ἐν Λέσβῳ, καὶ ὅπου ἐξεψύχθησεν ὁ νεκρός, καίουν κανδήλιον ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ ἐπιστρέφει ἡ ψυχὴ ἀναζητοῦσα τὸ σῶμα. (*Georgiadis et Pineau*, Folklore de Lesbos, σ. 332). —'Ἡ αὐτὴ συνήθεια καὶ ἐν Κάρδιῳ (καὶ ἀνακοίνωσιν τοῦ ἱερέως 'Αν. Λαδιᾶ) καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ Πελοποννήσῳ (καὶ ὅπου παρατηρήσεις). —'Ἐν Σύρῳ δὲν σαρώουσι τὴν οἰκίαν πρὶν παρέλθουν τρεῖς ἡμέραι (*Περθεύης*, 1872, τ. Β', σ. 1200). —'Ομοίως ἐν Σύμῃ μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας (*Ζωγράφ.* ἀγών, σ. 216). —Συναφὴς πρὸς τὰς δοξασίας ταύτας εἶναι ἡ τέλεσις μνημοσύνου ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ τεθνεῶτος τὴν τρίτην ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡμέραν (τὰ τρίτα, τὰ τρήμερα), ἐκ παλαιᾶς συνήθειας, διότι καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὰ τρίτα ἦσαν τὸ κατὰ τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς ἐκφορᾶς ἢ τοῦ θανάτου ἡμέρας ἐκφερόμενον ὑπὲρ τῶν νεκρῶν ἄριστον. (Βλ. *Rohde*, Psyche, 3 ἐκδ., I, σ. 232).

Αἱ συνήθειαι αὗται ἐπιχωριάζουσι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Παρὰ Βουλγάροις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκφορὰν μεταβαίνουνσιν εἰς τὸν τάφον καθημερινῶς τὸ πρωὶ 3-5 γυναῖκες, ἀνάπτουσι κανδήλιον καὶ θέτουσι παρὰ τὸν τάφον οἶνον καὶ ὕδωρ (*Ad. Strauss*, Die Bulgaren, σ. 451), εἰς δὲ τὸ δωματίον, ὅπου ἐξεψύχθησεν ὁ νεκρός, ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας παραθέτουν βούτυρον καὶ οἶνον διὰ τὴν τριγυρίζουσιν εἰς τὴν οἰκίαν ψυχὴν (αὐτ. 446). 'Ἐν Βοσνίᾳ καὶ 'Ερζεγοβίῃ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἡ οἰκία τοῦ θανόντος θεωρεῖται ἀκάθαρτος· τὸ ὕδωρ χύνεται, πῦρ δὲν ἀνάπτεται, οἱ δ' ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας νύπτονται. (*Zeitschrift f. das österr. Verein f. Volksk.*, τ. VI, σ. 62). 'Ἐν Γερμανίᾳ πιστεύουν ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπάνοδος τῶν νεκρῶν τὰς πρώτας τρεῖς ἡμέρας καὶ εἰς τοῦτο ἀποδίδεται τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν. (*Zeitsch. d. Vereins f. Volksk.*, 1901, σ. 19). —'Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Περσῶν διδάσκει ὅτι ἡ ψυχὴ μένει τρεῖς νύκτας πλησίον τοῦ σώματος, καὶ σήμερον ἔτι οἱ πρεσβεύοντες αὐτὴν προσφέρουσιν ἐπὶ τρεῖς νύκτας θυσίας, ἢ δ' οἰκογένεια τοῦ τεθνεῶτος ἀπέχει κρεῶν. (Βλ. *Revue de l'hist. des religions*, 1899, τ. 39, σ. 238 κέ.).

2. Μιτυλήνης. Μία φίδα ἀνασταίνει διὰ βοτάνου τὰ σκοτωμένα παιδιὰ τῆς, διὰ τοῦ ἀπολειφθέντος κομματιοῦ τῆς βοτάνης ἀνασταίνει νεκρὸν ὁ ἰδὼν αὐτήν. (*Kretschmer*, Lesb. Dialekt, σ. 476). —'Αγίας Ἀννης Εὐβοίας. Μία μάννα ἀνασταίνει τὸν φονευθέντα υἱόν

Ὁ ἀρχικὸς τύπος τούτου εἶναι ὁ μῦθος περὶ τοῦ Μινωΐδου Γλαύκου· τοῦτον θανόντα ἀνέστησεν ὁ μάντις Πολύιδος, ὃν ὁ Μίνως ἐνέκλεισε μετὰ τοῦ νεκροῦ, ἐπιθέσας ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ τὸ χόρτον, δι' οὗ εἶδεν ὅτι ὄφρις ἀνέστησεν ἄλλον ὄφιν νεκρόν¹. Παραλλαγή τοῦ μύθου τούτου εἶναι ὁ βοιωτικὸς περὶ τοῦ Ἀνθηδονίου Γλαύκου, ὅστις ἰδὼν ἰχθῦς (ἢ λαγωὸν) ἀναζωογονηθέντας εὐθὺς ὡς ἡγγισαν χόρτον τι ἐγένεν ἀθάνατος φαγὼν τὸ χόρτον τοῦτο². Ἑτέρα παραλλαγή πλησιεστέρα πρὸς τὴν κρητικὴν περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μίνως εἶναι ἡ περὶ

της ἐπιθέσασα βότανον, τὸ ὁποῖον εἶδεν ὅτι ἐπέθεσεν ὄφρις εἰς φονευθέντα ὑπ' αὐτῆς ὄφιν καὶ τὸν ἀνέστησεν. (Hahn, Gr. u. alb. Märchen, τ. II, σ. 204).—Βίτσης Ἡλείου. Παπᾶς καὶ παπαδιά κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τοῦ φονευθέντος υἱοῦ των βλέπουσιν δύο ὄφεις μαχομένους, τῶν ὁποίων ὁ ἕτερος ἐφονεύθη· ὁ παπᾶς παραγγέλλει τὴν παπαδιὰν νὰ σκεπάσῃ μὲ φύλλα τὸν νεκρὸν ὄφιν. Ἰδὼν δ' ὅτι τὰ φύλλα τοῦ ἀπέδωκαν τὴν ζωὴν εἶπεν εἰς τὴν παπαδιὰν νὰ γεμίσῃ τὰ θυλάκιά της ἀπὸ αὐτὰ τὰ φύλλα, καὶ δι' αὐτῶν ἀνέστησαν τὸν υἱὸν των. (Hahn, τ. II, σ. 260).—Θήρας. Παπαδιά ἀνασταίνει ἀνδρειωμένον υἱὸν της μὲ χόρτα, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχε σκεπάσῃ ὄφιν φονευθέντα ὑπ' αὐτῆς καὶ ἀναστηθέντα μὲ τὴν δύναμιν τῶν χόρτων ἐκείνων. (Ἀνέκδοτον τῆς συλλογῆς μῦθων).—Σύρας. Ἐκ τῶν παλαιόντων ὄψεων ὁ διχοτομηθεὶς ἐξωντάνευσεν, ἀφοῦ τὰ δύο κομμάτια αὐτοῦ ἐσύρθησαν εἰς πλησίον εὐρισκόμενον βότανον καὶ τὸ ἡγγισαν. Τοῦτο παρέλαβον οἱ ἰδόντες καὶ δι' αὐτοῦ ἀνέστησαν νεκρόν. (Hahn, τ. II, σ. 274).—Ἑλληνικὸν Ροκαδόριον. Σάρα ἐπαλασέει εἰς τὴν ζωὴν ἄλλον σάραν ἐπιθέσασα ἐπὶ τῇ θανασίᾳ πλήρη βότανον, διὰ τούτης δὲ μιμουμένης τὴν σάραν ὁ ἰδὼν αὐτὴν ἄνθρωπος ἀποδίδει τὴν ζωὴν εἰς νεκρόν. (La Calabria, 1894, τ. VIII, σ. 27).

Ὁ Χριστόφορος Ἀγγελοῦς († 1638), ἄγνωστος, ἀν κατὰ παλαιότεραν τινὰ πηγὴν ἢ κατὰ δημώδη ἐλληνικὴν δοξασίαν (πρβλ. τὴν παραλλαγὴν τῆς Σύρας, ἀνωτέρω), ἐκθέτει τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ ὄφεις τεμνόμενοι θεραπεύουσιν αὐτοὶ ἑαυτούς. Ἀντιγράφω ὧδε τὴν περικοπὴν ἐκ τοῦ περιέργου καὶ σπανίου «ἐγχειριδίου περὶ τῆς καταστάσεως τῶν σημερινῶν εὐρισκομένων Ἑλλήνων» (ed. Fehlavii, Lips. 1671, κεφ. 2, σ. 42. 44. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Κανταβριγίᾳ τὸ 1619): «Ἐχουσι γὰρ ἔθος οἱ ὄφεις τοιοῦτον, ὅταν τις ἐχθρὸς θέλῃ ἀποκτεῖναι τὸν ὄφιν, ὁ ὄφρις φεύγει ὅσον δύναται, ὡς εἰ μὲν δυνηθῇ κρυβῆναι ὅλος, καλῶς ἔχει. Ἐὰν δὲ μὴ δυνηθῇ κρυβῆναι ὅλον τὸ σῶμα παραδίδωσι πρὸς τὸ κόπτεσθαι. Καὶ ὅταν ὁ ἐχθρὸς παρέλθῃ, τότε ἡ κεφαλὴ τοῦ ὄφεως ἐξέρχεται μόνη, κεχωρισμένη ἀπὸ τῶν μερῶν τοῦ σώματος, καὶ πορεύεται πρὸς τινὰ χόρτον, ὃν αὐτὴ οἶδε, καὶ λαμβάνει τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῆς τὸν χόρτον, καὶ οὕτως ἐξέρχεται πρὸς τὸ λοιπὸν κεκομμένον σῶμα καὶ ἀλείφει τὸ κεκομμένον μέρος τοῦ σώματος αὐτῆς σὺν τῷ χόρτῳ, καὶ ἔπειτα στρέφει τὸ κεκομμένον μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ συναρμόττει τῷ κεκομμένῳ μέρει, τῷ προτέρῳ ἀλειφθέντι τοῦ σώματος. Καὶ οὕτως ἰᾶται ἐκείνῳ τῷ κεκομμένῳ μέρει. Καὶ οὕτω ποιεῖ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη τὰ κεκομμένα, ἕως οὗ πάντα ἰαθῶσι, καὶ οὕτω τελείως ἀπέρχεται ὑγιής».

1. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Gädechens, Glaucos, σ. 134 κέ. καὶ ἐν Roscher's, Lex. d. Mythologie, τ. I, σ. 1687-8. Weicker, ἐν Pauly-Wissowa, Real-Encyclop., τ. VII, σ. 1415. Πολίτου, Παραδ., σ. 1129 κέ.

2. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Gädechens, Glaucos, σ. 33 κέ. 42 κέ. καὶ ἐν Roscher, ἐνθ' ἄν., τ. I, σ. 1679. Bergk, ἐν N. Jahrbücher f. Philologie u. Pädag., τ. 81, σ. 384 κέ. Weicker, ἐνθ' ἄν., σ. 1409 κέ.—Ὁ περὶ τῆς πόας τῆς ἀθανασίας μῦθος μετηνέχθη ἀπὸ τοῦ Ἀνθηδονίου καὶ εἰς ἄλλον Γλαῦκον τὸν Ποτνιέα. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Wilisch, ἐν Roscher's, Lexikon, τ. I, σ. 1690.

τοῦ Τύλωνος, ὅστις φονευθεὶς ἀνεστήθη διὰ τῆς βοτάνης, δι' ἧς δράκων ἀνέστησε τὸν νεκρὸν σκύμνου του¹. Διασκευὴ τῆς παραλλαγῆς ταύτης εἶναι πιθανῶς ἡ παρὰ Νόνω (ΚΕ' 451 κέ.), καθ' ἣν ἡ νύμφη Μορία ἀνέστησε τὸν ἀδελφόν της Τύλον ἰδοῦσα πῶς δράκαινα ἀνέστησε φονευθέντα δράκοντα διὰ τοῦ φυτοῦ, τοῦ καλουμένου Διὸς ἄνθος. Εἶναι δ' ἡ παραλλαγή αὕτη λυδική ἴσως, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Τύλωνος, ὀνόματος ἀρχαίου βασιλέως τῶν Λυδῶν καὶ ἐκ τοῦ ἀναγράψαντος τὸν μῦθον Ξάνθου, συγγραφέως Λυδικῶν².

Τὸ πλῆθος τῶν παραλλαγῶν δεικνύει τὴν εὐρυτάτην διάδοσιν τοῦ μύθου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἐξηγεῖ τὴν διατήρησιν αὐτοῦ εἰς πολυάριθμα παραμύθια διαφόρων λαῶν. Ἀναγραφὰς τοιούτων παραμυθίων ἐδημοσίευσαν οἱ ἐπόμενοι συγγραφεῖς συμπληροῦντες ἀλλήλους: *Grimm*, *Kinder- u. Hausmärchen*, ἀρ. 16 (σημ. τ. III, σ. 27). *Bolte-Policka*, *Anmerkungen zu Grimm*, τ. I, σ. 127. *Hahn*, *Gr. u. alban. Märchen*, τ. I, σ. 56. *Rohde*, *Der griech. Roman*, 1876, σ. 126. *W. Schwartz*, *Die poetischen Naturanschauungen*, τ. I, σ. 4. *Bedier*, *Les fabliaux*, σ. 83. *René Basset*, *Nouveaux contes berbères*, Par. 1897, σ. 221-4, σημ. 193. Ὁ αὐτὸς ἐν *Revue des tradit. popul.* 1906, σ. 228. *L. Săpăanu*, *Basmele Române*, Bucur. 1895, σ. 45-6. *Frazer*, *Pausanias*, τ. V, σ. 96 (πρὸς Πausan. Θ', κβ' 7). *Gaston Paris*, ἐν *Zeitschr. d. Vereins f. Volksk.* 1903, σ. 137 κέ. *Antti Aarne*, *Verzeichniss der Märchentypen*, ἀρ. 612.

Ἡ ἐν τῇ κυνourιακῇ παραλλαγῇ μνημονευμένη ἀμοιβαία ὑπόσχεσις τῶν συζύγων νὰ φυλάξῃ ὁ ἐπιζήσας αὐτῶν τὸν νεκρὸν τοῦ ἐτέρου νυχθημερὸν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ συζύγου διὰ τῆς ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀποκαλυφθείσης βοτάνης φαίνεται ὡσπερ ἀπήχησις τοῦ κρητικοῦ μύθου. Διότι καὶ ὁ μάντις Πολύιδος συνεκλείσθη μετὰ τοῦ παιδὸς τοῦ Μίνωος ἐν τάφῳ (in monumento κατὰ τὸν Ὑγῖνον, ἐν οἰκῇματι κατὰ τὸν Τζέτζην) καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ νεκροῦ ἐγένεε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Πλείστας δ' ὁμοῦς ὁμοιότητας ἐν ταῖς λεπτομερείαις παρουσιάζει ἡ παραλλαγή αὕτη πρὸς σύστημα παραμυθίων, τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέρως ἐξήτασεν ὁ *Gaston Paris*, ἐνθ' ἂν. Ταῦτα εἶναι ἐν γερμανικὸν παρὰ *Grimm*, δύο ἰταλικά τῶν Ἀβρουγίων, ἐν καταλανικόν, δύο τῆς γαλλικῆς Βρεττάνης, ἐν τῆς Λοθριγγίας καὶ ἐν ρωσικόν. Ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τῶν παραλλαγῶν ὁ *Paris* ἀποκαθιστᾷ τὸν παλαιότατον εὐρωπαϊκὸν τύπον τοῦ συστήματος τούτου τῶν παραμυθίων ὡς ἐξῆς:

Εἷς ἀνὴρ καὶ μία γυνή (αὕτη βασιλοπούλα) συμφωνοῦσι μεθ' ὅρκου ὅτι, ὅταν ἀποθάνῃ ὁ εἷς, ὁ ἕτερος θὰ συνταφῇ ζῶν μετ' αὐτοῦ³. Ἀποθνήσκει ἡ

1. Ξάνθου, ἀπ. 16 παρὰ *Plin.* N. h. 25, 14.

2. *Tümpel*, ἐν *Roscher's*, *Lexikon*, τ. II, σ. 3211. Βλ. καὶ *Thrämer*, αὐτ., τ. III, σ. 1484.

3. Ἡ συγκατόρυξις καὶ τοῦ ἐπιζῶντος τῶν συζύγων μετὰ τοῦ ἀποθανόντος ἀναφέ-

γυνή, ὁ δὲ ἀνὴρ τηρεῖ τὴν ὑπόσχεσίν του. Ἐν τῷ τάφῳ βλέπει ὄφιν προσέρποντα πρὸς τὸν νεκρὸν καὶ τὸν φονεῖ· τότε ἔρχεται ἄλλος ὄφιν μὲ μίαν βοτάνην, δι' ἧς ἐγγίζει τὸν νεκρὸν καὶ τὸν ἀνιστᾷ. Ὁ ἀνὴρ ἀρπάζει τὴν βοτάνην, ἐγγίζει δι' αὐτῆς τὸν νεκρὸν τῆς συζύγου του καὶ τὴν ἐπαναφέρει εἰς τὴν ζωὴν. Εἰς τὸ παραμύθιον προστίθενται καὶ ἄλλα ἐπεισόδια περὶ ἀπιστίας τῆς σωθείσης συζύγου καὶ τιμωρίας αὐτῆς.

Τὸ κυνourιακὸν παραμύθιον παρουσιάζει τὰς ἐπομένους διαφοράς. "Οτι περιορίζεται εἰς μόνον τὸν ἀρχαῖον μῦθον ἄνευ τῶν ἐπεισοδίων, ἅτινα ἀποτελοῦσιν ἴδιον κύκλον παραμυθίων, τὸν τῆς ἀπίστου συζύγου, καὶ εἶναι φανερόν ἐκ τούτου ὁ χαρακτήρ αὐτῶν ὡς ὑτέρας προσθήκης. "Επειτα ὅτι ἡ γυνὴ καὶ ὄχι ὁ ἀνὴρ ἐπιζῇ καὶ ἐπαναφέρει εἰς τὴν ζωὴν τὸν σύζυγον. "Αμεσον δὲ συνάφειαν πρὸς ἔθιμα καὶ δοξασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐκ τούτων ἐξηγούμεναι, ἔχουσιν αἱ ἄλλαι διαφοραί· πρῶτον ἡ αἰτιολογία τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὄφεως, ὡς ἐρχομένου νὰ φάγῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νεκροῦ (πρβλ. τὴν προηγούμενην ἐν ἀρ. 9 δοξασίαν), δεύτερον ὁ περὶ τὸν νεκρὸν ὄφιν θρῆνος τῶν ἄλλων ὄφεων, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν πρὸς ἡμᾶς κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ νεκροῦ θρῆνον καὶ τρίτον ἡ φύλαξις τοῦ νεκροῦ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας¹.

ρεται ἐνὸς τοῦ παραμύθου εἴτε ὡς παραθῶν νομῖμα ἐπικρατοῦν εἰς χώραν τινὰ εἴτε ὡς ἐκτέλεσις ἀμφοτεράων ὑποσχέσεως τοῦ ἀνδρὸς γυναικὸς. Ἀλλ' ἡ ταύτη ἡ θάνατος τῆς ἐπιζώσης γυναικὸς κατὰ τὴν κηδεῖαν τοῦ ἀποθανόντος συζύγου ἀληθῶς ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῶν ἐθίμων ἀρχαίων τινῶν βαρβάρων λαῶν καὶ μέχρι ἐσχάτων ἐν Ἰνδικῇ. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ V. Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes, 1903, τ. VII, σ. 20.

1. Τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν γίνεται μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ θανόντος (τὰ σαράντα). Βλ. περὶ τῶν μνημοσύνων τούτων H. Usener, Heil. Theodosios, σ. 135 καὶ K. Krumbacher, Studien zu den Legenden des hl. Theodosios, σ. 341-5. Ὡς λόγος τοῦ μνημοσύνου φέρεται ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ ἐπὶ 40 ἡμέρας μένει ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὁ Χριστός, ὁ τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἀναληφθεὶς. (Βλ. Φίλιππον τὸν Μονότροπον [I A' ἐκ.] ἐν Migne, Patr. gr., τ. 127, σ. 877). Ἐκ τῶν πολλοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου ἀναφερομένων συνηθειῶν καὶ δοξασιῶν ἀναγράφομεν τινάς· Ἐν Χίῳ πιστεύουσιν ὅτι ἡ ψυχὴ περιπλανᾶται ἐπὶ τῆς γῆς ἐπὶ 40 ἡμέρας (Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα, σ. 341). Ἐν Ἡπείρῳ ὅτι ἐπὶ 40 ἡμέρας μένουν ἀέραια τὰ σώματα ἐν τῷ τάφῳ τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν ἀρχίζει ἡ ἀποσύνθεσις αὐτῶν (Ζωγράφ., σ. 122, ἀρ. 187). Ἐν Λέσβῳ καίουν κανδήλαν ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπὶ 40 νύκτας (Georgiakis et Pineau, Folklore de Lesbos, σ. 322). Ἐν Κρήτῃ θέτουν ἐπὶ τοῦ τάφου λάγηνον ὕδατος ἐπὶ 40 ἡμέρας, ἵνα πίνῃ, ὅταν διψήσῃ ἡ περιφερομένη ψυχὴ τοῦ νεκροῦ (Bybilakis Neogr. Leben, σ. 67. Πανδώρα., τ. IZ', σ. 331). Ἐν Καρυῇ τοῦ Ὀλύμπου (κατ' ἀνακοίνωσιν Ἀθ. Κ. Οἰκονομίδου) αἱ συγγενεῖς γυναῖκες ἐπὶ 40 ἡμέρας τὴν πρωῒαν καὶ τὴν ἑσπέραν προσέρχονται εἰς τὸν τάφον καὶ θρηνοῦσιν. Ἐν Λιβισίῳ ἐπὶ 40 ἡμέρας οἱ γονεῖς τοῦ θανόντος δὲν μεταβαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ δὲν ἀλλάσσουν ἐνδύματα (Ξενοφάνης, 1907, τ. Δ', σ. 237). Ἐν Πελοποννήσῳ ἐπὶ 40 ἡμέρας δὲν ἐκκλησιάζονται. Καὶ ἄλλα πολλὰ παραδείγματα ἡδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν εἰς ταῦτα μαρτυροῦντα τὴν διάδοσιν τοιούτων δοξασιῶν παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς καὶ παρ' ἄλλοις εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς φέρεται ἡ δοξασία περὶ ἐπανόδου τῆς ψυχῆς τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἢ

Ὁ μῦθος περὶ ἀναβιώσεως ἢ θεραπείας τῶν θανασίμων πληγῶν ὄφρων διὰ βοτάνης γνωστῆς εἰς αὐτοὺς ἀπετελέσθη ἐκ διαφόρων μυθικῶν στοιχείων. Τὸ κυριώτατον τούτων εἶναι ἡ κοινοτάτη δοξασία περὶ βοτάνης ἢ ὕδατος, κατανικόντων τὸν θάνατον· ἔπειτα ἡ δοξασία ὅτι πολλὰ ζῶα, μάλιστα δὲ πάντων ὁ κύων καὶ ὁ ὄφις, γινώσκουσι τὰ φάρμακα τῶν ἰδίων νόσων¹. Τρίτον ὅτι τῶν ὄφρων τὰ ἀποτεμνόμενα μέλη καὶ αὐτοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐξορυττόμενοι φύονται πάλιν². Ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν στοιχείων τούτων πιθανῶς διεπλάσθη ὁ περὶ Γλαύκου μῦθος.

Ὁμοίως τις μῦθος, ὃν εὐρίσκομεν εἰς τῆς Marie de France τὸ *Lai d' Eliduk*³, δεικνύει πῶς ἐξ ἀκριβῶν ἢ ἐσφαλμένων παρατηρήσεων φυσικῶν πραγμάτων σχηματίζονται μῦθοι σὺν τῷ χρόνῳ διὰ μεταβολῶν καὶ προσθήκης φανταστικῶν στοιχείων. Κατὰ τὸν μῦθον ἐκεῖνον γαλῇ διὰ τινος βοτάνου ἀνέστησεν ἄλλην νεκρὰν γαλῆν. Τὴν φυσικὴν δῆθεν παρατήρησιν, ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ μῦθος, μανθάνομεν ἐκ συγγραφέως τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, καθ' ὃν ἡ γαλῇ, καταπονηθεῖσα ἐκ μακρᾶς πάλης πρὸς ὄφιν, ἀνακτᾷ τὰς δυνάμεις ἐντριβομένη διὰ χαιρεφύλλου ἢ ἄλλης τινὸς βοτάνης⁴. Αὕτη δ' ὁμοίως δὲν στηρίζεται εἰς πραγματικὴν παρατήρησιν, ἀλλὰ εἶναι μεταβεβλημένη καὶ παραμεμορφωμένη ἐπανάληψις παρατηρήσεως ἀρχαίου φασιοδότη, πιθανῶς τοῦ Ἀριστοτέλους: «Ἡ γαλῇ ὁπότε πρὸς ὄφιν συμπλατῇ, πηλάνου ἐσθίει· τούτου γὰρ ἡ ὁσμὴ ὄφρεσι δεινῶς ἐναντία»⁵.

Τὸ νερὸ ποῦ κοιμᾶται*.

Τῆς μνημονευομένης ἀνωτέρω παροιμίας⁶ φέρονται αἱ ἐξῆς παραλλαγαί, ἐν Ἡπείρῳ μὲν «τὰ νερὰ κοιμοῦνται, οἱ ἐχθροὶ δὲν κοιμοῦνται»⁷, ἐν Γορτυνίᾳ

περιπλανήσεως αὐτῆς εἰς τὴν γῆν ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ συνήθειαι παρατηροῦνται συναφεῖς πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην. (Βλ. v. Negelein, ἐν Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde 1901, σ. 19) Ἐν Ἐρζεγοβίνῃ πιστεύουν ὅτι ἡ ψυχὴ πλανᾶται ἐπὶ 40 ἡμέρας περὶ τὸν τάφον ἢ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἰδίως δὲ περὶ τὰ ἐνδύματα τοῦ νεκροῦ διὸ ἀνάπτουν καὶ τὰς 40 ἡμέρας κηρίον ἢ κανδῆλι καὶ φέρουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν κηρία ἢ πινάκια κολλύβων καὶ δὲν λέγουν κακὸν λόγον περὶ τοῦ νεκροῦ. (Zeitschrift f. österreich. Verein f. Volksk., τ. V, σ. 210).

1. Πρβλ. *Αἰλιαν.*, Ζ. ἱστ., ζ' 4.

2. «Ἐάν τις ἐκκεντήσῃ τὰ ὄμματα τῶν ὄφρων φασὶ φύεσθαι πάλιν. Καὶ αἱ κέρκοι δὲ ἀποτεμνόμεναι τῶν τε σαύρων καὶ τῶν ὄφρων φύονται» (*Ἀριστ.*, Ζ. ἱστ. Β' β' 12).

3. Ἐκδ. K. Warnke, ἐν Bibliotheca Normannica 3 (Halle 1885).

4. *Gervasii Tilberiensis*, Otia imperialia, III 38, σ. 974 Leibnitz.

5. *Ἀριστοφ. Βυζαντ.*, Ζ. ἱστ. Β' 385. 387, σ. 111. 112, ἐκδ. Σπ. Π. Λάμπρου.

* Λαογρ. 1912, τ. Γ', σ. 502-4.

6. «Τὸ νερὸ κοιμᾶται, ἀλλὰ ὁ κακὸς ἄνθρωπος δὲν κοιμᾶται». (Καστρίου Κυνουρίας).

7. Πολίτου, Παροιμῖαι (τοῦ ἀνεκδότου μέρους), λ. ἐχτρὸς 14 = Κατζιούλη, Ἐπίμετρον (χειρόγρ.), ἀρ. 516. Ἀραβαντινοῦ, Παροιμιαστήριον, ἀρ. 1891. Βενιζέλου, Παροιμῖαι δημ., σ. 291, 91.

δὲ «τὸ ποτάμι κοιμᾶται, ὁ ὄχτρος δὲν κοιμᾶται»¹. Ἀπαράλλακτον ἔχουσι τὴν παροιμίαν καὶ οἱ Ἀλβανοὶ² καὶ οἱ Τοῦρκοι³, ἐνῶ ἄλλοι εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ ἐκφράζουσι τὴν αὐτὴν ἔννοιαν περὶ τοῦ ἐχθροῦ ἄνευ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὸ νερόν⁴, ἴσως διότι καὶ ἂν εἶχόν ποτε τὴν δοξασίαν περὶ τοῦ ὕπνου τοῦ νεροῦ τὴν ἐλησμόνησαν ἐντελῶς⁵.

Ἐν Κρήτῃ, ὅπου ἐπικρατεῖ ἐπίσης ἡ αὐτὴ δοξασία, πιστεύουν ὅτι τὸ νερὸν κοιμᾶται μίαν ὥραν τὴν νύκτα· ὁ δ' ἐπιθυμῶν νὰ πῇ πρέπει νὰ τὸ ἐξυπνήσῃ ταρασσών αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς ἀπαλῶς· ἄλλως τὸ νερὸν ἀγανακτεῖ καὶ τοῦ παίρνει τὸ νοῦ του⁶. Συναφὴς εἶναι ἡ ἡπειρωτικὴ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ διασκελίζῃ κανεὶς νερὸν τὴν νύκτα⁷.

Ὡς ἀντίδρασις δὲ τῆς χριστιανικῆς εὐσεβείας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους πρέπει ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ τὸ παράγγελμα, ὅπως ἐπικαλῶνται τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγέλου τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ὑδάτων οἱ τὴν νύκτα διαβαίνοντες ποταμὸν ἢ πίνοντες ὕδωρ⁸.

Παρ' ἄλλοις λαοῖς δὲν ὑπάρχει, καθόσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γινώσκω, τοιαύτη δοξασία, εἰ μὴ παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς καὶ τοῖς Τοῦρκοις, ἂν δεχθῶμεν ὅτι τὴν περὶ τοῦ κοιμωμένου νεροῦ παροιμίαν, τὴν προϋποθέτουσαν τὴν περὶ τούτου πίστιν, δὲν παρέλαβον οὐτα ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Μόνον δ' ἡ σουηδικὴ δεισιδαιμονία, ὅτι ὁ διερχόμενος τὴν νύκτα ἀπὸ νερὸν πρέπει νὰ πτύσῃ τοῖς

1. Π.Π. λ. ἐχτρος 17—*Παπαδοπούλου*, Περισυναγωγή, σ. 298. 1016 καὶ παρὰ Ν. Λάσκαρη (ἐκ Λάστας).

2. *Doson*, Manuel de la langue Chkipe, σ. 124, 32: «Λιούμι φλιέ, χάσμι φλιέ» τῶν Μουσουλμάνων Ἀλβανῶν τῆς Φράσσαρης.—Ὁ *Pouqueville* (*Histoire de la régénération de la Grèce*, Paris 1824, τ. I, σ. 49) ἀναφέρει παραλλαγὴν (ἂν εἶναι ἀκριβὴς ἡ μετάφρασις), τὴν ὁποίαν ἤκουσεν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ: «L' eau dort, mais l'envie ne dort jamais».

3. «Σοῦ ουγιούρ, διουσιμέν ουγιουμάζ» (*Osman. Sprichwörter*, Wien 1865, ἀρ. 279. *Μαλούφ*, *Νασρεδὶν Χόντζα* ἀστεῖα, Σμύρνη 1861, σ. 29, 17. *Decourdemanche*, *Mille et un proverbes turcs*, ἀρ. 456).

4. Γαλλικὴ παροιμ. «*Ennemi ne dort*» (*Hilaire le Gai*, *Petite encycl. des proverbes français*, Par. 1852, σ. 245. *Leroux de Linçy*, *Le livre des proverbes français*, Par. 1859, τ. II, σ. 239. 296).—Καταλανικὴ παρὰ *Cortils y Vieta*, *Etologia de Blanes*, Barcelona 1886, σ. 183, 89.—Γερμανικὴ καὶ Ὁλλανδικὴ παρὰ *Wander*, *Deutsches Sprichwörter-Lexicon*, τ. I, σ. 967, 26.

5. Ἐν τῇ γαλλικῇ συνήθει εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ ρ. *dormir* ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀκινήτεϊν, ἀτρεμεῖν, ὅθεν λέγεται *l' eau qui dort* (τὸ στάσιμον ὕδωρ), *là, où l' eau dort* (ὅπου τὸ ὕδωρ δὲν ταρασσεται), ὡς ἐπίσης λέγεται *l' argent qui dort* (τὰ νεκρὰ χρήματα), *une toupie, une rose des vents dorment* κττ.

6. Ἑστία, τ. IZ', σ. 336. *Πολίτου*, *Παραδόσεις*, ἀρ. 662.

7. *Ζωγράφ.* ἀγών Α', σ. 192.

8. Ἱατροσόφιον, κῶδ. 2316 τῆς Ἑθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων παρὰ *Legrand*, *Bibliothèque gr. vulgaire*, τ. II, σ. XX. XXI.

πρὸς ἀποτροπὴν παντὸς ἐνδεχομένου κακοῦ¹, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπαγορευθεῖσα ὑπὸ παραπλησίως τινὸς δοξασίας περὶ ἐνοικήσεως πονηρῶν πνευμάτων εἰς τὰ ὕδατα κατὰ τὴν νύκτα. Συγγενεῖς δὲ πῶς εἶναι καὶ αἱ γερμανικαί, ὅτι τὸ ἀντλούμενον ὕδωρ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου τὴν μεγάλην Παρασκευὴν καὶ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα χάνει τὰς θαυμασίας ιδιότητάς αὐτοῦ, ἂν τυχὸν ὁμιλήσῃ ὁ ἀντλῶν².—Οὐδόλως δ' ἀπίθανον νὰ μὴ εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην καὶ τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φερόμενα περὶ τῆς πηγῆς τοῦ Διὸς ἐν Δωδώνῃ, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ἀπεκαλεῖτο ἀναπνέομενον καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἔλεγον ὅτι ἐστείρευε κατὰ τὴν μεσημβρίαν, καὶ εἶτα ὅτι τὸ ὕδωρ αὐτῆς κατὰ μικρὸν αὐξάνον ἐπληθύνετο τὸ μεσονύκτιον, καὶ ὕστερον πάλιν βαθμηδὸν ἤλαττοῦτο³.

Ἡ περὶ τοῦ ὕπνου τοῦ νεροῦ δοξασία καὶ περὶ τιμωρίας τῶν ταραττόντων τὴν ἀνάπαυσιν αὐτοῦ φαίνεται ἐνέχουσα τὸν χαρακτῆρα παλαιότητος πρωτογενοῦς θρησκευτικῆς παραστάσεως. Διότι παρουσιάζεται πάσχιον καὶ ἐνεργοῦν αὐτὸ τὸ στοιχεῖον τῆς φύσεως καὶ ὄχι κεχωρισμένη αὐτοῦ ἀνθρωπόμορφος ἢ θηριόμορφος προσωποποιία. Φέρεται δ' ὁμοίως παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ ἡ αὐτὴ δοξασία καὶ ὑπὸ τύπους χωρισμοῦ τῆς μεσοφαιδρῆς ψυχῆς τοῦ στοιχείου ἀπὸ τῆς ὕλης αὐτοῦ⁴. Οὕτως ἐν Μυκῶνι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Villoison, πρὸ τῆς ἀντλήσεως τοῦ ὕδατος ἐχαίρειται τὰς τῶν τελευτῶν⁵. Ἐν Ἀστυπάλαιᾳ δὲ πίνει κανεὶς ἀπὸ τοῦ νεροῦ τῆς πηγῆς ἀπὸ τοῦ ὁποίου βγαίνει ἓνα στοιχεῖον, ἂν δὲν κάμῃ πρῶτα τὸ σταυρὸν του, ματ' ἄλλιως παθαίνει ἀπὸ τὸ στοιχεῖον⁶. Πολλαὶ δὲ παραδόσεις φέρονται παρ' ἡμῖν περὶ στοιχείων τῶν πηγαδιῶν ἢ πηγῶν, βλαπτόντων τοὺς ὁπωσδήποτε ἐνοχλοῦντας αὐτά⁷.

Ἡ ἀνθρωπομορφικὴ προσωποποιία τῶν πηγαίων ὑδάτων ἐπλασε τὰς Ναϊάδας, τὰς Ὑδριάδας καὶ τὰς Πηγαίας νύμφας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μυθολογίας. Τὴν θέσιν τούτων ἐπέχουσι παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ οἱ Νεράιδες⁸, οἱ Λάμιες⁹, ἡ Πηγαδίσ'τρα¹⁰. Κατὰ τὴν μνημονευομένην ἀνωτέρω κυνουριακὴν παράδοσιν, τὴν ὥραν τοῦ μεσονυκτίου, ὅτε τὸ νερὸν τῆς κρήνης παύει

1. Grimm, Deutsche Mythologie, 4 ἐκδ., τ. III, σ. 479, 40.

2. Wuttke, Deutscher Volksaberglaube, 3 ἐκδ., σ. 72. 74. § 83. 87.

3. Plin., N.H. II 106.

4. Παρομοίως παραστάσεις ἀνήκουσαι εἰς διάφορα στάδια θρησκευτικῆς καταστάσεως διακρίνονται καὶ εἰς τὰς νεοελληνικὰς δοξασίας περὶ δένδρων. Βλ. Πολίτου, Παραδόσεις, ἀρ. 323-366.

5. Ἐν Malte Brun, Annales des voyages, τ. II, σ. 180 (Πολίτου, Νεοελλ. Μυθολογ., σ. 132. Παραδόσεις, σ. 1070).

6. Πολίτου, Παραδόσεις, ἀρ. 470 καὶ σ. 1071.

7. Βλ. αὐτ., ἀρ. 466 κέ. καὶ σ. 1071-2.

8. Νεράιδες, προσωποποιία ποταμῶν, ρυάκων, φρεάτων. Βλ. αὐτ., ἀρ. 664 κέ.

9. Λάμιες, νύμφαι τῶν πηγαίων ὑδάτων. Βλ. αὐτ., ἀρ. 806-811.

10. Πηγαδίσ'τρα, νύμφη τῶν πηγῶν ἐν Οἰνῇ τοῦ Πόντου· αὐτ., ἀρ. 669.

νὰ ρέη, ἐξέρχεται ἡ προσωποποιούσα αὐτὸ Λάμια, περιπατεῖ καὶ κάθεται εἴτα ἄνω τῆς κρήνης (κτενίζουσα μὲ χρυσὸν κτένι τὴν μακρὰν ξανθὴν κόμην της, κατ' ἄλλας παραδόσεις)· ὅταν δ' ἐπανέλθῃ εἰς τὸ νερόν, ἐξακολουθεῖ ὁ διακοπὴς ροῦς αὐτοῦ. Κατὰ γορτυνιακὰς πάλιν παραδόσεις, τὸ νερόν κοιμᾶται, ὅταν εὐρίσκεται ἐντὸς αὐτοῦ ἡ Νεράιδα. Καὶ διὰ νὰ φύγῃ ἡ Νεράιδα καὶ τρέξῃ πάλιν τὸ νερόν, πρέπει νὰ τὸ ταραξῶσι ρίπτοντες λίθον εἰς αὐτό¹.

Ἄγνωστος ἄλλοθεν εἶναι ἡ κατὰ τὴν αὐτὴν κυνουριακὴν παράδοσιν προσωποποιία τῆς κρήνης ὡς κεφαλῆς ταύρου, ἐνθυμίζουσα τοὺς ταυρομόρφους ποταμούς τῆς ἀρχαίας μυθολογίας². Μόνον ἐν θηραϊκῷ τινι παραμυθίῳ τὸ στοιχειὸ ποταμοῦ ἔχει ὄνομα Βωδοκεφάλας³.

Αἰτιολογικαὶ παραδόσεις*.

1. Τὰ φιλαδέλφια.

Ἄγνοοῦμεν τί πτηνὸν εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν Χίων φιλάδερος καλούμενον καὶ ἂν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ἀλλαχοῦ μηλαδέλφι (ἤτοι ἑτεροθαλὴς ἀδελφός), ὅπερ ὁ *Heldreich* (*La Faune de Grèce*, Ath. 1878, σ. 31) ταυτίζει πρὸς τὸν *Aquila Bonelli Temn.* Σκαρπείου δὲ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ κόκκινον ὄνομα ἀλλαχοῦ λέγεται ὁ γυφὶς πορρὸς (*vultur fulvus*) ὁ γυφὶς ὁ μέγας τοῦ Ἀριστοτέλους (*Heldreich*, αὐτ., σ. 30. *O. Keller*, *Die antike Tierwelt*, Lpz. 1913, τ. II, σ. 32). Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ *Τσιροπινᾶ* (τὸ ὁποῖον καὶ ὡς οἰκογενειακὸν ὄνομα ἀπαντᾷ εἰς τὰς Ἰσπανίας) εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς ἐξέως αὐτοῦ τοῦ πίνειν τσίρον, δηλ. ὄρον τοῦ γάλακτος (ἰταλ. *siero*, βλαχ. *zer*). Ὁ φίλος συνάδελφος κ. Ν. Ἀποστολίδης, καθηγητὴς τῆς ζωολογίας, μοὶ γράφει περὶ τοῦ πτηνοῦ τούτου τὰ ἑξῆς: «Ὁ *τσιροπινᾶς* κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ὁ μικρότερος τῶν γυπῶν τῆς Νοτίου Εὐρώπης, ὁ καλούμενος *Neophron percnopterus* L. καὶ κοινῶς ἀσπροπάρης καὶ τυροκόμος ἐν Θεσσαλίᾳ. Οὗτος νεοττεύει εἰς τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίᾳ πλησίον τῶν μερῶν, ὅπου ὑπάρχουσι ποιμνιοστάσια ἢ βόσκουσιν ἀγέλαι αἰγῶν καὶ προβάτων, διὰ νὰ δύναται εὐκολώτερα νὰ προμηθεύεται τὴν τροφήν του ἀπὸ τῶν ριπτομένων λειψάνων τῶν σφαζομένων ζώων καὶ τῶν προϊόντων τῆς τυροκομίας. Ἀνα-

1. Αὐτ., ἀρ. 663. Ἐκεῖνον, ὅστις τολμήσῃ νὰ πάρῃ νερόν ἀπὸ τὴν βρύσην τὸ καταμεσήμερον ἢ τὰ μεσάνυχτα, ἡ Λάμια τὸν βαρεῖ καὶ ἡ πεθαίνει ἢ τραβάει μακριὰ ἀρρώστια. Ἀρχαῖκὴ παράδοσις (αὐτ., ἀρ. 896).

2. Συναγωγὴν τῶν μαρτυριῶν βλ. παρὰ *Lehnerl*, ἐν *Roscher*, *Lexikon d. Mythologie*, τ. I, σ. 1489 κέ. καὶ *Waser*, ἐν *Pauly-Wissowa*, *Real-Encyclopädie*, τ. VI, σ. 2780-2.

3. *Lawson*, *Modern Greek Folklore*, σ. 278.

* Λογογρ. 1916, τ. Ε', σ. 639-642.

φέρουσιν ὅτι πολλάκις ἀρπάζει καὶ ὀλόκληρον σακκίδιον (τσαντίλα) πλήρες ἀποστάζοντος χλωροῦ τυροῦ. Παρ' ἡμῖν ἔρχεται κατὰ τὰ μέσα Μαρτίου, δι' ὃ καὶ οἱ ποιμένες τὴν ἄφιξίν του θεωροῦσι, καὶ δικαίως, ὡς σημειοῦσαν τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνοιξέως». Ὁ δὲ Heldreich, σ. 32, ἀναφέρει ὅτι καὶ ἄλλο ὄνομα τοῦ γυπὸς τούτου ἐπιχωριάζει ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι τοῦ κούκκου τ' ἄλλογο, διότι πιστεύουν ὅτι ὁ κόκκυξ ἔρχεται τὴν ἀνοιξιν φερόμενος ἐπὶ τῶν νώτων αὐτοῦ.

Ἡ παράδοσις εἶναι ἀτελής, διότι προδήλως εἶναι παράδοσις αἰτιολογικὴ καὶ πρὸς ἐξήγησιν ἰδιωμάτων τοῦ ἐν λόγῳ ὀρνέου ἐπλάσθη ἢ μεταμόρφωσις ποιμένων, ἐξακολουθούντων καὶ ὑπὸ τὴν νέαν μορφήν αὐτῶν τὰ πρότερα ἔργα καὶ τὰς συνηθείας των. Τοιαῦται παραδόσεις περὶ μεταμορφώσεων ποιμένων εἰς πτηνὰ φέρονται πολυάριθμοι παρὰ διαφόροις λαοῖς. (Βλ. *Dähnhardt*, *Natursagen*, 1910, τ. III, σ. 392 κέ.). Ὁμοίως παραδόσεις ἔχει καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαός. (Βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, ἀρ. 339. 340. 357. 360. 361). Μία τούτων (ἀρ. 339) ἀναφέρεται εἰς τὴν συνήθειαν τοῦ ἀετοῦ νὰ τρώγῃ πρῶτα τὰ σπλάγχνα τῶν ἀγρευομένων ὑπ' αὐτοῦ ζώων, τὴν ὁποίαν καὶ ἡ προκειμένη παράδοσις ὑπαινίσσεται.

2. Γιατί τὰ σκύλια μυθολογιοῦνται ἐν τῷ ἄλλῳ.

Αἰτιολογικὴν παράδοσιν τῶν Πατρῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἐδημοσίευσεν ἐν Παραδ., ἀρ. 1010, ἐκ Δελτ. ἱστορ. ἐθνολ. εταιρ. 1884, Α', σ. 531. Ἐν αὐτῇ φέρεται ἄλλο αἶτιον· οἱ σκύλοι διὰ τὴν μὴ ἀποθνήσκουν ἀνευ ἰατρικῆς περιθάλψεως ἔστειλαν διὰ κοινοῦ ἐράνου ἕνα σκύλον εἰς τὴν Φραγκιάν νὰ σπουδάσῃ ἰατρικὴν. Ἀλλ' ἐκεῖνος τοὺς ἠπάτησεν, ἐπῆρε τὰ χρήματα καὶ δὲν ἐπανῆλθε, διὰ τὴν ἀνεύρουν δὲ οἱ σκύλοι ὁσφραίνονται ἀλλήλους φρονῶντες ὅτι ὁ ἀπατήσας αὐτοὺς θὰ μυρίζῃ ἀπὸ γιατρικά.

Πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἰδιώματος ἐκείνου τῶν σκύλων ὑπάρχουσι παρὰ διαφόροις λαοῖς ποικίλαι παραδόσεις, ὧν ἡ παλαιοτάτη εἶναι ἡ παρὰ τῷ Ρωμαίῳ μυθογράφῳ Φαίδρῳ (IV 18). Ὡς ἔνεστι πλήρη συλλογὴν αὐτῶν παρέχει ὁ *O. Dähnhardt* (*Natursagen*, 1912, τ. IV, σ. 105, 129 κέ. 135 κέ.). Ἀλλ' αἱ δύο ἐλληνικαὶ δὲν παρουσιάζουσιν ὁμοιότητά τινα πρὸς ταύτας. Μόνον τὸ ἐν τῇ ἀργείᾳ παραδόσει θέμα τῆς ἀπωλείας ἐγγράφου κατὰ τὴν διάβασιν ποταμοῦ ἔχουσι πολλὰ κοινὸν πρὸς ἀλλήλας. (Βλ. ἰδίως *Dähnhardt*, σ. 129). Παρεμφερὲς δὲ πως πρὸς μὲν τὴν πατραϊκὴν εἶναι γερμανικὴ τις παράδοσις¹, πρὸς δὲ τὴν ἀργεῖαν μία λαταυικὴ².

1. Παρὰ *Dähnhardt*, IV, 136, 2: Στέλλεται σκύλος ὅπως ζητήσῃ συμβουλὴν δι' ἄλλον πάσχοντα σκύλον. Ὁ ἰατρός τῷ δίδει φάρμακα, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐξαφανίζεται καὶ οἱ σκύλοι τὸν ζητοῦν ὁσφραίνόμενοι ἀλλήλους, μήπως εἰς τινα διακρίνουν ὁσμὴν φαρμάκων.

2. Αὐτ., IV 134: Εἰς ἕνα πόλεμον βασιλεὺς κινδυνεύων νὰ καταστραφῇ ἔγραψε πρὸς ἄλλον φίλον βασιλέα ὅλα τὰ μυστικά του, καθὼς καὶ τὸν τόπον, ὅπου εἶχε κρυμμένους

3. Γιατί μαλώνουν ὁ σκύλος μὲ τὴν γάτα.

Ἄλλην τοιαύτην παράδοσιν ἐκ Πατρῶν βλ. ἐν Παραδ. ἀρ. 1001, εἰλημμένην ἐκ Δελτ. ἱστ. ἑταιρ. 1884, Α', σ. 532 (ἀνατυπωθεῖσαν ἐν Ἑθν. ἀγωγῇ, Ἀθ. 1899, σ. 355). Ἐν τῇ προκειμένη ἀργείᾳ φέρεται διάφορον τὸ αἷτιον τῆς ἐχθρότητος τῶν σκύλων πρὸς τοὺς γάτους καὶ ἐλλείπει ἢ ἐν τῇ πατραϊκῇ προσθήκῃ περὶ τοῦ αἰτίου τῆς διώξεως τῶν ποντικῶν ὑπὸ τῶν γάτων, ἀποδιδομένου εἰς καταστροφὴν ὑπ' ἐκείνων ἐγγράφων τῶν σκύλων, κατεχομένων ὑπὸ τῶν γάτων πρὸς φύλαξιν. Πολυπληθεῖς τοιαῦται παραδόσεις ἀπαντῶσι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, αἱ πλεῖσται δ' ὅμοιον αἷτιον τῆς ἐχθρότητος τῶν σκύλων πρὸς τοὺς γάτους καὶ τούτων πρὸς τοὺς ποντικούς ἀναφέρουσι τὴν καταστροφὴν ἐγγράφων, ὡς περιεχόμενον δὲ τῶν ἐγγράφων αὐτῶν πολλὰ μνημονεύουσι συμβάσεις ἢ διατάξεις περὶ τροφῆς. Ἐκτενῶς περὶ τῶν παραδόσεων τούτων διαλαμβάνουσιν ὁ J. Bolte, ἐν Zeitschrift d. Ver. f. Volksk., 1911, σ. 164-8 καὶ ὁ O. Dähnhardt, Natursagen IV, 103 κέ. 119 κέ. 297 κέ. Εἰς τὸν πίνακα τοῦ Antti Aarne (Verzeichniss d. Märchentypen, ἐν FFC. 3) ὁ τύπος τῶν τοιούτων μύθων τίσσεται ὑπ' ἀριθ. 200.

Παρατηρήσεις περὶ τῶν λακωνικῶν παραδόσεων
τῆς Μεγάλης Μαντινείας*

Ἡ πρώτη παράδοσις εἶναι παραλλαγή τῶν ἐν τῇ ἐμῇ συλλογῇ ὑπ' ἀριθ. 622, 624-626. Πρβλ. αὐτ., σ. 1342. Ἡ δευτέρα παραλλαγή τῶν ὑπ' ἀρ. 619, 620 καὶ σ. 1336-7. Ἡ τρίτη φέρεται ἀλλαχοῦ ὡς εὐτράπελος διήγησις, ἐξ ἧς ἡ παροιμία «Βάρ' τῆς νιᾶς μὲ τὴν καλάμα καὶ τῆς γριᾶς μὲ τὴν ματσοῦκα» (Π.Π. Δ', σ. 127, λ. γριᾶ 10). Ὅτι γραῖα πενθερὰ ἐβασάνιζε τὴν νύμφην τῆς ἀναγκάζουσα αὐτὴν νὰ ἐργάζεται μέχρι βαθείας νυκτός. Ἡ νέα παρεπονέθη εἰς τοὺς ἀδελφούς της, οἱ ὅποιοι, διὰ νὰ τὴν σώσουν ἀπὸ τὰ βάσανα τῆς πενθερᾶς της, ἤλθον τὴν νύκτα εἰς τὸ σπίτι της προσποιούμενοι ὅτι ἦσαν Παραωρίτες, ἥτοι ἐξωτικά ποῦ βγαίνουν παράωρα. Καὶ ἤρχισαν νὰ δέρουν ἀμφοτέρας· ἀλλὰ τὴν μὲν ἀδελφὴν των ἔδερον μὲ μίαν καλάμαν, ποῦ ἔκαμνε πολὺν κρότον καὶ δὲν ἐπόνει καθόλου, τὴν δὲ γραῖαν μὲ χονδρὴν ματσοῦκαν, ποῦ τὴν ἐσακάτεψαν στὸ ξύλο. Ἀπὸ τότε δὲν ἐτόλμησεν αὐτὴ νὰ ἐπιβάλη εἰς τὴν νύμφην τῆς νυκτερινὴν ἐργασίαν.

Ἡ 4ῃ παράδοσις καταδεικνύει τὴν συνάφειαν τῶν περὶ Νεραίδων παραδό-

τοὺς θησαυρούς του, καὶ ἔστειλε τὴν ἐπιστολὴν κρύψας αὐτὴν ὑποκάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰν σκύλου. Ἄλλ' ὁ σκύλος οὗτος οὔτε εἰς τὸν βασιλέα μετέβη οὔτε ἐφάνη ποῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἔκτοτε οἱ σκύλοι ἐξετάζουν μὲ τὸ ρύγχος των μὴ εὑρουν τὴν ἐπιστολὴν ὑπὸ τὴν οὐρὰν τινος ἐξ αὐτῶν.

* Λαογρ. Γ', σ. 252.

σεων πρὸς τὰς δοξασίας περὶ δριμύων. Ἡ ἐπήρεια, τὴν ὁποίαν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ἢ κατὰ Μάρτιον πιστεύεται ὅτι ἔχει τὸ ὕδωρ εἰς ξύλα, ἐνδύματα καὶ σώματα, δὲν ἐξηγεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ σαφῶς ἐκ τίνος ἀφορμῆς προέρχεται. Ἀλλὰ φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἐπίστευεν ὁ λαὸς εἰς τὴν ὑπαρξιν δαιμονικῶν ὄντων, ἀσκούντων τὴν κακοποιὸν ἐνέργειαν αὐτῶν εἰς ὠρισμένον τινὰ χρόνον, νυμφῶν τινων τῶν ὑδάτων, ἰδιαίτερον ὄνομα ἔχουσῶν. Καὶ ἡ μὲν πίστις αὕτη ἀπὸ πολλοῦ ἐξέλιπε, διετηρήθησαν δ' ὁμῶς ἱκανὰ τεκμήρια, βεβαιοῦντα τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς. Τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸ ἐν τῇ προκειμένη παραδόσει, καθ' ἣν ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ κολυμβήματος κατ' Αὐγούστον ἀποδίδεται εἰς τὰς Νεράιδας. Ἄλλο τεκμήριον εἶναι τὸ ὄνομα Ἀλουστίνες, τὸ ὁποῖον ἐν Σύμῃ εἶναι ὄνομα Νεράιδων (Π. Παραδ., ἀρ. 657. 658), ὡς παρετήρησε καὶ ὁ B. Schmidt (ἐν N. Jahrbücher f. d. klass. Altertum, 1911, τ. 27, σ. 656). Ἐν Μανθურᾷ τῆς Ἀρκαδίας πιστεύουσιν, ὅτι τὴν βλάβην τῶν ὑφασμάτων κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ἐπιφέρουν αἱ Νεράιδες. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἰω. Π. Σταθοπούλου, τ. φ.).—Καὶ ἡ ἀνωτέρω (Λαογρ. 5', σ. 113) δημοσιευθεῖσα παράδοσις ἐκ Μαγέρης τῶν Γρεβενῶν ἀποδεικνύει σαφῶς ὅτι καὶ αἱ τοῦ Μαρτίου δρίμες ἀποδίδονται εἰς τὴν ἐνέργειαν δαιμονίων.

Ἡ 5 παράδοσις εἶναι παραλλαγή τῆς ἀρκιόνης, ἣν ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ τῶν Παραδόσεων, ἀρ. 341. Ὡς παρετήρησα (σ. 907), ἡ παράδοσις αὕτη ἐπὶ τῇ παραδόσει ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος περὶ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ. Καὶ φαίνεται μᾶλλον ὅτι εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ᾄσμα, μὲ λελυμένα τὰ μέτρα ἐξ ἀμνημοσύνης, ὡς δεικνύουσιν καὶ λεῖψανα στίχων διατηρηθέντα, οἷον: Πολάτσ' εἶναι τσ' ἄς τσιλαῖδῃ, πολάτσ' εἶναι τσ' ἄς λέγῃ,—Θέ μου, κάμε με πουλί, κάμε με νεκροπούλι, νὰ περπατάου τὰ μνήματα, νὰ κλαίου τοὺς πεθαμένους κτλ.—Τὸ ἐπεισόδιον τῆς σκορπίσεως τοῦ σίτου καὶ τῆς συλλογῆς αὐτοῦ κατὰ κόκκους παρενεβλήθη κατὰ συμφυρμὸν πρὸς ἄλλας παραδόσεις. (Βλ. Πολίτου, Παραδ., σ. 938).

Τὰ καλάμια κ' ἡ βροχή*.

(Παράδοσις Νικομηδείας).

Εἰς ἐν φύλλον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδιδομένης καθημερινῆς ἐφημερίδος «Χρόνος» (ἔτ. Α', ἀριθ. 151, 28 Ἰουνίου 1914), ἀποσταλὲν ἡμῖν τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ ἐκδότου τῆς Μουσικῆς κ. Γ. Παχτίκου, δημοσιεύει τις ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἀρίσταρχος παράδοσιν, ἣν, ὡς λέγει, ἤκουσεν εἰς τὰ περίχωρα τῆς Νικομηδείας, ὅπου ὑπάρχουν πολλαὶ λίμναι καὶ λιμνάζοντα ὕδατα. Δυστυχῶς ὁ γράφων, ὅστις φαίνεται μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχων εἰδησιν

* Λαογρ. 1914, τ. Δ', σ. 740.

τῆς λαογραφικῆς μεθόδου καὶ παντελῶς ἀγνοῶν τὰς λαογραφικὰς ἐρεῦνας, ἐξέτεινεν εἰς μῆκος τὰ περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης καὶ παρέφθειρεν αὐτὴν διὰ στομφωδῶν πλατυσμῶν, ὥστε δυσκόλως δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸν ἀληθῆ δημῶδη πυρῆνα τοῦ ρητορικοῦ κατασκευάσματος αὐτοῦ.

Τὰ γνήσια δημῶδη στοιχεῖα τῆς παραδόσεως θὰ ᾔσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ταῦτα: Τὸ καλοκαῖρι, ἓνα μεσημέρι, ποῦ ὁ ἥλιος ἔκαιε παραπολύ, ὅλα τὰ φυτὰ ἐγειραν κάτω τὰ κεφάλια καὶ παρακαλοῦσαν τὸ Θεὸ νὰ τοὺς στείλῃ λίγη δροσιά. Τότε ἀπὸ τῆ λίμνη μέσα ἀκούστη μιὰ φωνὴ ποῦ ἔλεγε μὲ λαχτάρα: «Θεέ μου, λίγη βροχὴ δὲ θὰ ρίξης, ἐκαθήκαμε!». Ἦσαν τὰ καλὰ-μια ποῦ ἐπαραπονοῦντο καὶ ἐφώναζαν περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα φυτὰ, ἂν καὶ ᾔσαν ὡς τὸ λαιμὸ βουτηγμένα στὰ νερὰ τῆς λίμνης.

Ὁ ἐκδότης παρατηρεῖ ὅτι ἡ παράδοσις αὕτη ἐμφαίνει ὅτι ὁ λαὸς ἔχει γνῶσιν τῆς ὑπεροχῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ἀπὸ τῶν ἄλλων, διότι εἶναι κατὰ-φορτα ἠλεκτρισμοῦ, μεγάλην ἔχοντος ροπὴν ἐπὶ τῆς βλαστήσεως.

Ὁ Καϊάφας ἐν Κρήτῃ*.

«Ἡ ἐν Κρήτῃ τοποθεσία Καϊάφα, κειμένη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἐκτὸς τῆς πόλεως Ἡρακλείου, πλησίον τῶν εἰρημίων τῆς ἀρχαίας Κνωσσῶ, μνημονεύεται ἐν φ. 303β τοῦ ὑπ' ἀριθ. 10 κώδικος τῆς Πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Σουηδία Οὐψάλας. Ἐν γράφῃ τὸ παρὸν ψαλτήριον διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ θεοσεβεστάτου ἱερέως κρητῶν Νικολάου τοῦ Κρητικοῦ ἐν τῷ χωρίῳ τῷ ἐπικεκλημένῳ ὁ Καϊάφας ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ κς' τῷ ρωσ' ἔτει ἰνδ. ζ' (=1369). Μεταξὺ τῶν λέξεων Καϊάφας καὶ ἐν μηνὶ τρεῖς περίπου στίχοι διεξεσμένοι ἐν ἀρχῇ τοῦ φ. 304α. Ἴδε *Craux Martin*, *Notices sommaires des manuscrits grecs de Suède*, ἐν τοῖς *Archives des missions scientifiques*, Σειρᾶς τρίτης, τ. ΙΕ' (1889), σ. 398 κέ. Τὸ ἐπώνυμον Κρητικὸς τοῦ γράψαντος ἱερέως ἀποδεικνύει ὅτι μᾶλλον περὶ τοῦ εἰρημένου χωρίου τῆς Κρήτης πρόκειται ἢ περὶ τῆς ὁμωνύμου ἐν Ἡλείᾳ τοποθεσίας, ἣν ἔλαβε καὶ ἡ λίμνη ἡ λεγομένη Καϊάφα. Τοῦ πελοποννησιακοῦ Καϊάφα τὸ ὄνομα ἀνέρχεται τοῦλάχιστον εἰς τὸν ΙΓ' αἰῶνα, καθ' ὃν ἐγράφη ὁ κουτλουμουσιακὸς κώδιξ 220, ἐν ᾧ μνημονεύεται». (Σπ. Λάμπρος, ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι, τ. Ι' (1913), σ. 491).

Τὸ παρὰ τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης χωρίον Καϊάφας ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐξ ἀρχαίου μνημείου, ὃπερ τάφον τοῦ Καϊάφα ὀνομάζει δημῶδης κρητικῆς παράδοσις (τῶν ἐμῶν Παραδόσεων ἀρ. 189), ἥς τὰ στοιχεῖα εὐρίσκονται ἐν τῷ ἀποκρύφῳ βιβλίῳ τῶν πεπραγμένων τῷ Πιλάτῳ. Περὶ τούτων διαλαμβάνομεν ἐν Παραδ., σ. 792-3. Τὸ παλαιότερον ἐγγράφον, ἐν ᾧ ἀναφέρεται τὸ χωρίον Καϊάφα εἶναι τοῦ 1248.

* Λαογρ. 1914, τ. Δ', σ. 740-1.

Τὸ γραμμένο ἄλας*.

Εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν ὑπάρχει βράχος, «ἐξ οὗ ὠνομάσθη ἡ περίεξ τοποθεσία τὸ Γραμμένον ἄλας. Εἶναι δὲ τὸ Γραμμένον ἄλας λατινικὴ ἐπιγραφή, κατὰ δὲ τὴν περισφωζομένην ἐτι λαϊκὴν ἐκεῖ παράδοσιν δι' αὐτῆς [οὕτω!] ἀναφέρεται τὸ καταναλωθὲν ἄλας κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς διαφράγος [γράφε διασφάγος] τῶν Τεμπῶν ἢ τὴν κατασκευὴν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ αὐτῶν. Κανεῖς δὲ τῶν περιηγητῶν τῶν μετὰ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ καὶ λεπτομερειῶν περιγραφάντων τὰ παραδείσια Τέμπη δὲν ἔλαβε τὸν κόπον, ἐκ φιλανθρωπίας τοῦλάχιστον, νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς ὀνομάζοντας ἢ ἐρμηνεύοντας οὕτω τὴν ἐπιγραφὴν ὅτι αἱ ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ βράχου πέντε [γράφε ἕξ] λατινικαὶ λέξεις: L. Cassius Longinus proconsul Tempe mativi [οὕτω!] δὲν ἔχουν καμμίαν ἀπολύτως σχέσιν πρὸς τὸ ἄλας κτλ.».

Τ' ἀνωτέρω ἀπεσπάσθησαν ἐκ φλυάρου καὶ ψυχρᾶς χαριτολογίας περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Τεμπῶν καὶ τῆς ἀναφερομένης εἰς αὐτὴν δημώδους παραδόσεως, ἣν ὁ πρῶην ἐφέτης κ. Τ. Δ. Ἀμπελᾶς κατέτεινεν εἰς τέσσαρας ὅλας σελίδας τοῦ Ἡμερολογίου «Πινακοθήκης» καὶ «Ἑλληνικῆς ἐπιθεωρήσεως» (ἐτ. Α', σ. 192-195). Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος παράδοσις ἔχει περιληφθῇ εἰς τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, ἀρ. 145, ἡ δὲ ἐπιγραφή ἐδημοσιεύθη ἐν CIL, I 618, ὅπου καθὼς καὶ ἐν τ. III 688 ὑπάρχει βιβλιογραφικὴ σημειώσις τῶν μνημονευόντων αὐτὴν περιηγητῶν ἢ ἀρχαιολόγων, εἰς οὓς προσεθεσά τινας μὴ ἀναγραφομένους ἐν τῇ σημειώσει ἐκείνῃ ἐν Παραδόσ. σ. 169. Τούτους πάντας τοὺς γράψαντας περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος (πλὴν τοῦ κ. Ν. Γεωργιάδου) ἀγνοεῖ ὁ κ. Ἀμπελᾶς, ὅστις φοβούμεθα, ὅτι κατακρίνων τοὺς περιηγητάς, διότι δὲν ἔλαβον τὸν κόπον νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ἐπιγραφὴν, θὰ περιήρχετο εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν, ἂν προσεκαλεῖτο νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτὸς τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς, ὡς τὸ ἀνέγνωσε, μάλιστα δὲ τὴν τελευταίαν ἀνύπαρκτον λέξιν mativi.

Μανδραγόρας**.

Ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Ἀρχεῖα τῆς ἱατρικῆς καὶ βιολογίας (1917, σ. 1-6) ὁ καθηγητὴς τῆς βοτανικῆς ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ κ. Σπ. Μηλιαράκης πραγματεύεται περὶ τῶν εἰς τὸν μανδραγόραν ἀναφερομένων δεισιδαιμονιῶν. Μετὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπικρατουσῶν προλήψεων καὶ τὴν μνείαν ὅτι ὅπως συνέβη καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀρχαίων δεισιδαιμονιῶν παρέμειναν σποραδικῶς εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Νότιον Ρωσίαν, ἱκανοὶ πιστοὶ εἰς τὰς μαγικὰς δυνάμεις τοῦ μανδρα-

* Λαογρ. 1914, τ. Δ', σ. 743.

** Λαογρ. 1917, τ. Γ', σ. 259-260.

γόρου, ἂν καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν ἑκτασιν τῶν παρελθόντων αἰώνων, ἐπάγεται τινα περὶ τῶν παρ' ἡμῖν δοξασιῶν ἀρυόμενος ταῦτα ἐκ τῶν ἐμῶν Παραδόσεων, σ. 914 κέ. Παρατηρεῖ δὲ ταῦτα: «Τίνες δεισιδαιμονίαι περὶ τοῦ φυτοῦ τούτου ἐπικρατοῦσι παρ' ἡμῖν δὲν γνωρίζω, διότι ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Πολίτου ἀναγραφομένων, οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, ὑπάρχει πληροφορία τις».

Πλὴν τῶν ἐν σ. 914 κέ. τῶν Παραδόσεων μου περὶ μανδραγόρου σημειούμενων διαλαμβάνω τινὰ καὶ ἐν σ. 1328, καθὼς καὶ εἰς τὸ ἀνέκδοτον ἔτι μέρος τῆς συλλογῆς τῶν Παροιμιῶν ἐν λ. μανδραγοῦρα. Φέρεται ἐν Μάνῃ παροιμία τις, δηλοῦσα ὅτι ὁ μανδραγόρας κέκτηται θαυμασίας θεραπευτικὰς ιδιότητας: *Μανδραγοῦδα κι ἀνανίδα κι ἄλλο ἓνα χορταράκι, ἂν τὸ ξέραν οἱ μαννάδες, δὲν ἔχάναν τὰ παιδιὰ τους*¹. Ἐν δὲ Ἀρτάκῃ τῆς Κυζίκου ἡ παροιμιώδης φράσις: *Εἶσαι σὲ μανδραγοῦρα*² σημαίνει «τά 'χεις χαμένα», προῆλθε δὲ πιθανῶς ἐκ τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸν μανδραγόραν ναρκωτικῆς ιδιότητος.

Ἐκ τοῦ ἀνθρωπομόρφου σχήματος τῆς ρίζης τοῦ μανδραγόρου προῆλθεν ἡ εὐφημητικὴ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ καλάνθρωπος³, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν ποντικὴν ὀνομασίαν τῶν Καλλικανθίων⁴ καὶ ἐμᾶς καλοὶ (Παραδόσεις, σ. 1258) καὶ τὴν κοινοτέραν τῶν Νεοαἰσίων Καλοκυράδες.

Εἰς τοὺς εἰδικῶς περὶ τῶν παρ' ἡμῖν δοξασιῶν πραγματευθέντας, οὓς ἀναγράφω ἐν σ. 915 τῶν Παραδόσεων, ἡ προστεθὴ καὶ ἔμπροσθεν τοῦτον δημοσιευθεῖσα μονογραφία τοῦ C. B. Bandolph (The Mandragora of the ancients in Folklore and Medicine, in Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences, Boston 1905, τ. XL, σ. 485-537). Περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Νοτίᾳ Ρωσίᾳ ἐπικρατουσῶν δεισιδαιμονιῶν περὶ τοῦ μανδραγόρου, ὧν μνημονεύει ὁ κ. Μηλιαράκης, βλ. J. Jaworskii, Die Mandragora im süd-russischen Volksglauben, ἐν Zeitschrift f. österr. Verein f. Volks., τ. II, σ. 353 κέ., τ. III, σ. 63-4.

Ὁ κ. Μηλιαράκης παρατηρεῖ ὅτι ὁ Διοσκορίδης περιγράφων τὸν μανδραγόραν οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ ἀνθρωποειδοῦς τῆς ρίζης. Τοῦτο εἶναι ἀκριβές· οὐδὲν ἤττον ὁ συγγραφεὺς ἐκεῖνος ἀναγράφων τὰ διάφορα ὀνόματα τοῦ μανδραγόρου προσθέτει ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἐκάλει αὐτὸν ἀνθρωπόμορφον (Διοσκορίδ., Π. ὕλ. ἱατρ. Δ' 76, σ. 570 Kühn).

1. Πανδώρα, τ. ΙΘ', σ. 277.—Ἐφημ. Φιλομαθ. 1869, σ. 1742. "Ἄλλαι παραλλαγὰί τῆς παροιμίας ταύτης δὲν καταλέγουσι καὶ τὸν μανδραγόραν εἰς τὰ βότανα ταῦτα. (Βλ. Πολίτου, Παροιμ., τ. Β', σ. 328, λ. ἀντοναῖδα 1 (Κυθήρων). Ἀπ' ὅλα δι' ὅλους 1904, ἀρ. 48, σ. 781 (Ζακύνθου).

2. Κατ' ἀνακοίνωσιν Μ. Φιλήντα.

3. Καλάθρεπτος ἐν Μυκόνῳ (K. Dieterich, Sprache u. Volksüberlieferung d. Südl. Sporaden, σ. 230). Καλαθροπάριν ἐν Κύπρῳ (Λαογρ. Ε', 642).

Τὸ λειῶμα*.

(Βοιωτικὴ παράδοσις).

Ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Γ. Παππαδάκις ἐν τῇ καλλίστῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Περὶ τὸ Χαρόπειον τῆς Κορωνείας» (ἐν Ἀρχαιολογικῷ δελτίῳ 1917, τ. Β', σ. 258) ἀναγράφει τὴν ἐξῆς βοιωτικὴν παράδοσιν:

«Αὐτὰ δὴ τὰ παχιά χωράφια τὰ εἶχε μιὰ φορὰ ἕνας τυφλός, καὶ τὰ ἔδινε σὲ κολλήγους νὰ τὰ δουλεύουν. Ἐνας ὅμως ἀπὸ δαύτους κάποτε, ἄνθρωπος ἄδικος, εἰς τὸ μοίρασμα τοῦ σιταριοῦ ἀπάνω στ' ἄλῳνι, ἐκαλογέμιζε τὸ κοιλὸ πάντα καὶ τ' ἄδειαζε στὸ δικό του σωρό, στοῦ συντρόφου του τὸ μέρος ὅμως ἔχυνε μόν' ὅσο χωροῦσε ἀνάποδα τὸ κοιλό, στὸ γῦρο, ἀποκάτ' ἀπὸ τὸν πάτο· καὶ τὸν ρωτοῦσε κάθε φορὰ. «Βλέπεις, σύντροφε; —Βλέπ' ὁ Θεός», ἀπαντοῦσε ὁ τυφλὸς ἀνύποπτα, ὡς τὸ τέλος· τότες ὅμως, νά! ὁ Θεός, ποὺ τῶντες ἔβλεπε, τοῦ κάνει ξάφνου χῶμα τὸ σωρό του. Ἔτσι γένηκε τὸ λειῶμα».

Ὁμοίαν νεοελληνικὴν παράδοσιν ἀναφέρει ὁ κ. Ν. Γ. Παππαδάκις τὴν μεγαρικὴν ἐν ταῖς ἐμαῖς Παραδ. ἀρ. 297, ὅπου ὅμως ἄλλη φέρεται αἰτία τῆς μεταβολῆς τῶν σωρῶν σίτου εἰς χῶμα τοῦ τυφλοῦ.

Ὁ μῦθος ἄνευ τῆς κατακλειδῆος τῆς τελικῆς μεταμορφώσεως καὶ τῆς ἀναφορᾶς εἰς ὠρισμένους τόπους, ἥτις μεταβάλλει αὐτὸν εἰς παράδοσιν, εἶναι κοινὸς πολλοῦ τῆς Ἑλλάδος. Μία ἐπτανησιακὴ διατύπωσις αὐτοῦ (παρα Γ. Καβαδία, Ὁ πρακτικὸς λόγος, Κεκύρεν 1876, σ. 23, ἀρ. 993) ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἀναποδογυρισμένο ἔχοντας τὸ κουκκί, ἐμέτραγε ἕνας μιὰ φορὰ, γιὰ νὰ παραδώσῃ τοῦ στραβοῦ τοῦ σέμπρου τοῦ τὸ μερδικό του τὰ κουκκιά. Καὶ γιὰ νὰ τοῦ ἀποδείξῃ πῶς τοῦ τὰ ἐμέτραε ὑπέρχειλα, καὶ πῶς δὲ θέλει νὰ ὠφελῇ ἀπὸ τῇ στραβομάρα του, τοῦ ἔπαιρνε τὸ χέρι, τοῦ ἄνοιγε τὴν ἀπαλάμη, τοῦ τὴν ἀπίθωνε ἀπὸ στὰ σωριασμένα τὰ κουκκιά καὶ τοῦ ἔλεγε: «Βλέπεις, σέμπρε;» Ὁ στραβὸς ἦ γιὰτὶ τοῦ ἔμεινε κάποια ὑποψία ἢ ἄθελα ἔτσι... ἀπιλογιόνταν καὶ ἔλεγε· «βλέπει ὁ Θεός».

Ὁ μῦθος οὗτος συνεπτύχθη εἰς παροιμίαν, ἧς φέρονται διάφοροι παραλλαγαί¹. Τοιαύτη τις παραλλαγή φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ἡ μεσαιωνικὴ παροιμία: «πολέμα ὡς πολεμᾶς, ἀμὴ ὁ Θεὸς θεωρεῖ» (Ἀθων. συλλογὴ Γ' 31 ἐν Π.Π., τ. Α', σ. 17), ἐνέχουσα τὴν ἐννοίαν, τὴν ὁποίαν ἐκφράζει καὶ ἡ ἀρχαία γνώμη «ἔστι δίκης ὀφθαλμός, ὃς τὰ πάνθ' ὀρᾷ» καὶ ἄλλαι τινὲς (Π.Π., λ. Θεός, ἀρ. 215).

Τὴν αὐτὴν παράδοσιν εὐρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Ἰταλὸς συγ-

* Λογογρ. 1917, τ. ζ', σ. 261-2.

1. «Βλέπεις, στραβέ;—Βλέπει ὁ Θεός». (Π. Π., λ. Θεός, ἀρ. 60. Ἄλλαι παραλλαγαὶ αὐτ., ἀρ. 61. 66).

γραφεὺς τῶν μέσων τοῦ Ις' αἰῶνος¹ ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν χωρικῶν τὸ σικελικὸν βουνὸν Μόδιον (il Moggio) ἐκλήθη οὕτως ἐκ τοιαύτης αἰτίας. Ἦσαν δύο ἀδελφοί, ὧν ὁ ἕτερος τυφλός, οἵτινες συνεκόμισαν μεγάλην ποσότητα σίτου ἐκ τῆς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν των. Κατὰ τὴν διανομὴν δὲ ὁ βλέπων ἀδελφὸς εἰς τὸ μερίδιόν του ἐκένου πλήρες τὸ μόδιον, διὰ δὲ τὸ μερίδιον τοῦ ἀδελφοῦ του ἐγέμιζε μόνον τὸ μόδιον ἀναποδογυρισμένον. Ὁ τυφλὸς ψηλαφῶν τὸν σῖτον, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀπάτην, ἔλεγεν: «Ἄν δὲν βλέπω ἐγώ, βλέπει γιὰ μὲ ὁ Θεός». Ἀφοῦ ἐμοιράσθη τὸ σιτάρι καὶ ἔγινε μέγας σωρὸς τὸ μερίδιον τοῦ δολίου ἀδελφοῦ, ἐπῆλθεν ἐκ θαύματος πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καὶ κατέκαυσε καὶ αὐτὸν καὶ τὸν σωρὸν του, ὁ ὅποιος ἔγινεν ἓνα ὑψηλὸν βουνὸν κοκκινωπὸν.—Παραπλήσiai δὲ παραδόσεις φέρονται καὶ σήμερον παρὰ τῷ Ἰταλικῷ λαῷ, ὡς σημειώνει ὁ G. Pitre.

Ἄλλην ἀναφέρει τὴν θεῖαν τιμωρίαν ὁμοίου δόλου σουηδική τις παράδοσις. Διένεμον τὰ χρήματά των τρεῖς καλογραῖαι, ὧν ἡ μία τυφλή, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναστρέφουσαι τὸ μέτρον ἔδιδον τὸ μερίδιόν της, θέτουσαι εἰς τὸ ἀβαθὲς μέρος, ἀφοῦ πρῶτον τὴν ἐκάλουν νὰ ψηλαφήσῃ αὐτό. Ἡ τυφλή ὑποπτευθεῖσα τὸν δόλον εἶπεν: «Ἄν μὲ γελάτε, νὰ βουτιάσῃ ἡ πόλις μαζί σας». Μόλις λοιπὸν ἐτελείωσεν ἡ διανομή, τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐβυθίσθη².

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Οἱ Καλλικάντζαροι*.

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐκ τῆς ἐν Ἰκαρίᾳ ἐκδιδομένης ἐφημερίδος *Νέα Ἰκαρία* (ἔτος Β', ἀριθ. 81, τῆς 26 Δεκεμβρίου 1915) ἀρυόμεθα τὰς ἐπομένας εἰδήσεις περὶ τῶν φερομένων ἐν τῇ νήσῳ παραδόσεων περὶ Καλλικαντζάρων καὶ Στριγγλῶν.

Ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος αὐτῶν εἶναι *Καλλιτσαντέροι*, ὅστις εἶναι ἄγνωστος ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. (Πρβλ. τὰς ἡμετέρας Παραδόσεις, σ. 1242 κέ.). Παρίστανται δ' ὡς ἔχοντες σῶμα ἀνθρώπου, ἀλλὰ πόδας καὶ κεφαλὴν τράγου³. Βλάβας μεγάλας εἰς τοὺς ἀνθρώπους δὲν προξενοῦσιν⁴. Ἔρχονται

1. Giul. Filot degli Omodei, *Descrizione della Sicilia*, βιβλ. I, σ. 51-52 (ἔκδ. G. di Marzo, Palermo 1876), ἐν Archivio per le tradiz. popolari, 1898, τ. XVII, σ. 227-8.

2. E. Meier, *Deutsche Sagen aus Schwaben*, Stuttgart 1852, τ. I, σ. 33. *Revue des trad. popul.*, 1891, τ. VI, σ. 517.—Ὁ Simrok (*Deutsche Mythologie*, ἔκδ. 4, § 105, σ. 341), ἀγνοῶ πόθεν παραλαμβάνων, λέγει ὅτι ἐν τοῖς γερμανικοῖς μύθοις διὰ τοῦ αὐτοῦ δόλου ἐξαπατᾷ τὴν ἀγαθὴν Μοῖραν ἢ κακὴ ἐν τῇ διανομῇ τῶν ἀγαθῶν τὸ μέτρον, ἐν ᾧ τὰ χρυσᾶ νομίσματα, παρουσιάζει ἀντιστρόφως, ὥστε μόνον τὸ ὀλίγον μέρος μεταξὺ πυθμένου καὶ κάτω χειλέων πληροῦται.

* Λαογρ. 1917, τ. 5', σ. 262-4.

3. Καὶ κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Σιφνίων ὁ Καλλικάντζαρος «ἀντὶ ποδάρια ἔχει καλίσκια σὰν τῆς κατσίκας». (Παραδ., σ. 1295). Περὶ ἄλλων παραστάσεων τραγοπόδων δαιμόνων βλ. αὐτ., σ. 1215.

4. Πρβλ. αὐτ., σ. 1290.

εἰς τὴν νῆσον ἀκριβῶς τὸ μεσονύκτιον τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων δια-
 περαιούμενοι ἐπὶ φλοιῶν καρυδίων (καρυδότσοφλα)¹, παραμένουσι δὲ μέχρι
 τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐλεύσεώς των, ὅσοι ἔχουσιν
 ὀξεῖαν τὴν ἀκοήν, ἂν προσέξουν, ἀκούουν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς νήσου, κυρίως
 εἰς τὶς ἀμμουδιές, τὶς φωνές καὶ τὸ ἀραβαῖσι ποῦ γίνεται, ὅταν ἀνασύρουν
 τὰ καΐκια των. Κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς διαμονῆς των ἐν τῇ νήσῳ προ-
 ξενοῦν ἀρκετὰς ζημίας· καὶ πρῶτον μαγαρίζουν τὰ μέρσινα (μύρτα) καὶ ὅλους
 τοὺς ἐκτεθειμένους καρπούς. Διὰ τοῦτο οἱ Ἰκαριοὶ διὰ νὰ φάγουν αὐτοὺς
 ἀναγκάζονται νὰ τοὺς πλύνουν ἐπιμελῶς, ὅπως τοὺς ἀποκαθάρουν ἀπὸ τὰ
 μαγαρίσματα τῶν Καλλιτσαντέρων. Ἐπειτα εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας τῶν
 χριστιανῶν ἀπὸ τὰς καπνοδόχας καὶ ἀρπάζουν ὅ τι εὔρουν, ἐνδύματα, τροφάς².
 Πλὴν δὲ τῶν ἀρπαζομένων τροφίμων, μαγαρίζουν καὶ τὰ ὑπόλοιπα· διὸ κρί-
 νεται ἀναγκαῖον νὰ σκεπάζωνται καλῶς τὰ διάφορα δοχεῖα³. Ἡ μεγαλυτέρα
 δ' ὁμως καταστροφή, τὴν ὁποίαν προξενοῦσιν εἰς τοὺς Ἰκαρίους οἱ Καλλι-
 τσαντέροι, γίνεται εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Ἀρέσκονται εἰς τὰς ζωοκλοπίας
 καὶ ζωοκτονίας. Προτιμοῦν τὰ μικρὰ κατσικάκια, ἀλλ' ἐλλείπει τοιούτων
 ἀρπάζουν τράγους, αἴγας, βοῦς καὶ ὅ τι ἄλλα μείνη ἔξω τῶν στάβλων κατὰ
 τὰς ἡμέρας ταύτας. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν διατρέφουν οἱ Καλλιτσαντέροι νὰ θραύ-
 σουν καὶ τὴν συνήθως σθερὰν θύραν τοῦ σπλίντου διὰ νὰ κλέβουν τράγους καὶ
 αἴγας, ὅταν σπανίζουν τὰ θηράματα ἐν τῇ ὄρειᾳ. Τὰς μεγίστας δὲ ζημίας
 ἐπιφέρουν, ὅταν οἱ κάτοικοι ἔχουν οἰκονομικὰς δυσφορίας. Ὅταν εἰς τὸ νησί
 ὑπάρχη πείνα, λιμάσσουν καὶ οἱ Καλλιτσαντέροι καὶ κάμνουν θραῦσιν εἰς
 ὅ τι εὔρουν, ἐνῶ εἰς τὰ ἔτη τῆς εὐημερίας ἀκούονται μόνον νὰ μαγαρίζουν τὰ
 τρόφιμα.

Τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων ἀπέρχονται ἀφήνοντες εἰς τὴν νῆσον τὰ πλοῖα
 των, δηλ. τὰ καρυδότσοφλα, τὰ ὁποῖα τῇδε κάκεισε εὐρίσκονται ἐσκορπισμένα
 εἰς τὴν παραλίαν. Ἐγκαταλείπουν δὲ τὰ πλοῖα, διότι πάντοτε ἀναχωροῦν ἐν
 σπουδῇ. Λησμονοῦν τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων καὶ ἔξαφνα ἀκούοντες τὴν ἐξ
 οὐρανοῦ φωνὴν «Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα» διασκορ-
 πίζονται καὶ θαλασσώνουν χωρὶς καρυδότσοφλα.

Ὡς συνάγεται ἐκ παραδόσεώς τινος, τὴν ὁποίαν ἀναγράφει ἡ ἐφημερίς, αἱ
 περὶ Καλλικαντζάρων δοξασαὶ καὶ ἐν Ἰκαρίᾳ, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλ-

1. Παραπλήσια μυθολογοῦσι καὶ οἱ Σκιαθιοὶ. Τὰ Σκαλικαντζούρια ἐτοιμάζουν τὸ
 καράβι τους ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ σαρανταημέρου, καὶ ἔρχονται εἰς τὴν νῆσον τὴν
 νύκτα τῶν Χριστουγέννων, παραμένοντα μέχρι τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανίων. (Παραδ.,
 ἀρ. 599, σ. 339). Καὶ ἐν Οἰνῳ τοῦ Πόντου διαπεραιοῦνται ἐπὶ λέμβου. (Αὐτ., σ. 1332).

2. Εἴσοδος τῶν Καλλικαντζάρων εἰς τὰς οἰκίας διὰ τῆς καπνοδόχης ἀναφέρεται συνη-
 θέστατα καὶ εἰς ἄλλας παραδόσεις. (Αὐτ., σ. 1302 κέ.).

3. Βλ. αὐτ., σ. 1298.

λάδος¹, συμφύρονται πρὸς τὰς περὶ λυκανθρωπίας καὶ τὰς περὶ Στρίγγλων. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην, πρὸ σαράντα χρόνων κάποιος ἀπὸ τὸ χωρίον Ἀμάλου, ἐγκαρδιωθείς μίαν ἐκ τῶν ἡμερῶν τούτων, ἐξῆλθε τοῦ οἴκου του διὰ νὰ ἐπιτεθῇ καὶ ἐν ἀνάγκῃ φονεύσῃ ἓνα Καλλιτσάντερον. Τῷ παρουσιάσθη οὗτος ὑπὸ μορφήν αἰγὸς μεγαλοσώμου, ἡ ὁποία τὸν ἐπλησίασεν. Ὁ Ἀμαλιώτης δὲν ἔχασε καιρόν. ἤρπασε τὴν αἰγα ἐκ τῶν κεράτων καὶ ἐνέπηξεν εἰς τὸν λαιμόν της τὸ μαυρομάνικο μαχαῖρί του, τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀγορασμένο ἀπὸ τὴν Σμύρνη. Μὲ ὑπερφυσικὴν ὅμως δύναμιν ἀπωθηθεὶς ὑπὸ τῶν κεράτων τῆς αἰγὸς ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτήν, τρέχουσιν πρὸς δυσμάς· τὴν εἶδεν ὀλοφάνερα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης νὰ θαλασσώσῃ εἰς τὸ πρὸς τὴν Μύκονον Ἰκάριον πέλαγος. Εἶχε λησμονήσῃ τὸ γεγονός, ὅταν μετὰ πέντε χρόνια ὁ Ἀμαλιώτης, ταξιδεύσας εἰς Μύκονον, ὡς ναύτης ἀνθρακοφόρου πλοίου, καὶ φιλοξενούμενος εἰς τινὰ οἶκον, ἀνεγνώρισε τὸ μαυρομάνικο μαχαῖρί του, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ φιλοξενούσα γραῖα ἔκοπτε τὸν ἄρτον. Ἡ γραῖα ἐκείνη, ὡς ἔμαθε παρὰ τῶν Μυκονίων, ἄλλοτε ἐστρίγγλιαζε καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶχε διαπεραιωθῇ ὡς στρίγγλα εἰς τὸ Ἀμάλον, ὅπου ὑπὸ μορφήν αἰγὸς παραμονεύουσα νὰ κλέψῃ ἢ νὰ μαγαρίσῃ τὰ πρόβατα τοῦ Ἀμαλιώτη ὑπέστη τὴν ἐπίθεσιν αὐτοῦ καὶ συναπτήγαγεν εἰς Μύκονον τὸ ὄπλον του.

Ἡ Μύκονος θεωρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν ὅσον πατρίδα τῶν Στρίγγλων. (Βλ. Παραδόσεις, ἀρ. 826, σ. 502). Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς στρίγγλα ἀναγνωρίζεται ἐκ τοῦ ὅπλου, δι' οὗ ἐπληρώθη. Ὁ συνήθης τύπος τῆς ἀναγνωρίσεως εἰς τὰς πολυπληθεῖς ὁμοίας παραδόσεις ἄλλων λαῶν εἶναι ἐκ τῆς πληγῆς, ἣν ὑπὸ τὴν μορφήν ζώου ἔλαβον, διατηρουμένης καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. (Βλ. Grimm, Deutsche Mythologie, σ. 919. F. Liebrecht, Des Gervasis v. Tilbury Otia imperialia, σ. 137. Hertz, Der Werwolf, σ. 71 κέ. Πολίτου, Νεοελλ. μυθολ., σ. 191).

Παραδόσεις περὶ Πλάτωνος.—Κωνσταντινῆτα*.

E. W. Hasluck, Plato in the Folk - lore of the Konia Plain. ('Απόσπασμα τοῦ Annual of the British School at Athens, XVIII, 1911, σ. 265-9).

—Constantinata. ('Αποσπ. τῶν Essays and Studies presented to W. Ridgeway, Cambridge 1913).

Εἰς ἀπόστασιν τεσσαράκοντα περίπου χιλιομέτρων δυτικῶς τοῦ Ἰκονίου, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Κιριλὶ Κασαμπᾶ εἰς Μπεκσεχίρ, σφύζονται λεῖψανα ἀρχαιοτάτου, πιθανῶς χετταίου, μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων οἰκοδομήματος, ὑπερκείμενα πηγῆς, ἥς τὰ ὕδατα χύνονται εἰς τὴν ἐγγύτατα κειμένην

1. Βλ. αὐτ., σ. 1324 κέ.

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ. 1916, τ. Ε', σ. 659-664.

λίμνην Κάραλιν. Ἡ πηγὴ αὕτη καλεῖται ὑπὸ τῶν περιοίκων Ἐφλατοὺν μπουνναρὶ (κεφαλόβρυσο τοῦ Πλάτωνος). Πόθεν καὶ πῶς τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου φιλοσόφου εἰσεχώρησεν εἰς τοὺς βαρβάρους ἐκείνους τουρκικοὺς πληθυσμούς; Ὁ Perrot¹ ἐκφέρει τὴν ὑπόνοιαν μήπως ἐπιχωριάζει σχετικὴ τις παράδοσις καὶ θεωρεῖ εὐκταίαν τὴν ἐξακρίβωσιν τούτου. Ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ Hasluck ἐν τῇ διατριβῇ του «Ὁ Πλάτων ἐν τῇ λαογραφίᾳ τῆς πεδιάδος τοῦ Ἰκονίου», καὶ ἡ ὀνομασία αὕτη, καθὼς καὶ ἄλλης πηγῆς ἐν αὐτῷ τῷ Ἰκονίῳ ἐξηγεῖτο ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ τῶν Ἀράβων φιλοσόφων καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ὑπὸ τῶν Σελζουκιδῶν τοῦ Ἰκονίου Τούρκων. Ἀλλ' ὁ σοφὸς Ἀγγλος ἀρχαιολόγος ἠδυνήθη νὰ διαφωτίσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο δι' εὐστόχου ἀναζητήσεως τῶν λόγων ἐξ ὧν προῆλθον καὶ δύο ἄλλαι ὅμοιαι τοπωνυμίας τοῦ μέρους τούτου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καθὼς καὶ μία παράδοσις περὶ Πλάτωνος, ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Τούρκου γεωγράφου τοῦ ΙΓ' αἰῶνος Χατζῆ Κάλφα. Εἰς ταῦτα δὲ προσέθηκε καὶ τρεῖς μικρασιατικὰς περὶ Πλάτωνος παραδόσεις, ἀνακοινωθείσας αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Προδρόμου Πετρίδου.

Ὁ Χατζῆ Κάλφας ἀναφέρει ἐν τῇ ἀκρότητι τοῦ Ἰκονίου «τάφον τοῦ θείου Πλάτωνος». Τὸν αὐτὸν τάφον μνημονεύει καὶ ὁ παλαιότερος τοῦ Χατζῆ Κάλφα γεωγράφος τοῦ ΙΓ' αἰῶνος Γιακούτθις ἐν τῷ ἐκτελούμενῳ «εἰς τὴν πλησίον τοῦ τζαμίου ἐκκλησίᾳ». Ἐπειδὴ δ' ὁμοίως καὶ Ρώσος τις προσκυνητὴς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀναφέρει εἰς τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν τὸν τάφον τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοθέου (= Ἀμφιλοχίου), ὁ κ. Hasluck συνδυάζων τὰς μαρτυρίας ταύτας ἀποφαινεται, ὅχι ἀπιθάνως, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ μνημείου καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμφιλοθέου εὐκόλως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἠδύνατο νὰ παραφθαρῇ εἰς τὸ γνωστότερον Φλατοῦν. Ἀναφέρει προσέτι ὁ Χατζῆ Κάλφας καὶ ποταμὸν τοῦ Πλάτωνος παρά τι χωρίον τῆς Καππαδοκίας καὶ παράδοσιν, ἣν ἤκουσε παρά τὸ Ἰκόνιον, ὅτι ἡ πεδιάς τοῦ Ἰκονίου ἦτό ποτε λίμνη, τὴν ὁποίαν ἀπεξήρανεν ὁ Πλάτων. Παραπλησίαν δὲ παράδοσιν ἤκουσεν ἀπὸ τοὺς περιοίκους τῆς λίμνης Ἐγερδὶρ ὁ πρῶτος ἀνακαλύψας τὰ εἰρεπία τοῦ Ἐφλατοῦν μπουνναρὶ Ἀγγλος Ἀμιλτον, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς λίμνης ἐκείνης κατεχόμενος χώρος ἦτο πρὸ 800 ἐτῶν πεδιάς διαρρεομένη ὑπὸ ποταμοῦ, τὴν ὁποίαν μετέβαλεν εἰς λίμνην ἀποφράζας τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ μάγος τις ὀνόματι Πλάτων (Ἐφλάτ).

Οὕτω τὸ ὄνομα τοῦ Πλάτωνος, ὡς παρατηρεῖ ὁ Hasluck, συνδέεται πρὸς ὑδραυλικά ἔργα, καὶ δὴ ἐν χώρᾳ, ἧς ἡ προμήθεια τοῦ ὕδατος κανονίζεται δι' ἀποκρύφων καὶ μέχρι τοῦδε ἀτελῶς γνωστῶν ὑπογείων ἀγωγῶν. Τ' ἀποδιδόμενα δ' εἰς τὸν Πλάτωνα μαγικὰ ἢ μηχανικὰ ἔργα ἐν Ἰκονίῳ ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ μυθικὰ ἔργα τοῦ Ἡρακλέους ἐν Ἡλιδι, Θεσσαλίᾳ, Λέρνῃ καὶ Φενεῷ καὶ τῶν Μινυῶν ἐν Βοιωτίᾳ· ἐμφαίνουσι δὲ ὅχι μόνον ὑπεράνθρωπον δεξιότητα, εἴτε μαγικὴν εἴτε θείαν, ἀλλὰ καὶ ὑπερόχους τῶν παλαιότερων

1. Perrot et Chipiez, Histoire de l' art, τ. III, σ. 730.

χρόνων τεχνικὰς γνώσεις, τῶν ὁποίων ἀμυδράν καὶ ἀσαφεῖ ἔννοιαν παρέχουσι τὰ σωζόμενα μνημεῖα τῶν χρόνων ἐκείνων. Καὶ ἡ ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Ἰκονίου ἄρδευσις καὶ ἡ ἀποχέτευσις τῶν ὑδάτων ἀπεδίδετο εἰς θείας ἐνεργείας, ἀλλ' οἱ περὶ τούτων ἐπιχώριοι μῦθοι ἀπωλέσθησαν, μόνον δ' ὀλιγίστων τινῶν διακρίνονται τὰ ἔχνη ὑπὸ τὸ ἐλληνικὸν περίβλημα, ὅπερ προσέλαβον¹.

Εἶναι ἄγνωστον, λέγει ὁ Hasluck, ἂν ὑπάρχῃ θρησκευτικὴ τις παράδοσις περὶ τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου ἢ ἄλλου τινὸς ἁγίου, ἀποδίδουσα εἰς αὐτὸν θαῦμα τι παραπλήσιον πρὸς τὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἐν Κολοσσαῖς ἢ πρὸς τὰ τοῦ Πλάτωνος. Τὸ γεγονὸς δ' ὅμως τοῦ τάφου τοῦ Πλάτωνος εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἐνισχύει τοιαύτην ὑπόθεσιν. Πάντως αἱ περὶ Πλάτωνος μικρασιατικαὶ παραδόσεις οὔτε ὡς περιλείμματα ἀρχαίων μύθων οὔτε ὡς συνεχῆς διατήρησις παραδόσεως δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον αὐθυγενεῖς, ἐπειδὴ οἱ φυσικοὶ ὄροι τῆς χώρας ἦσαν ἐν παντὶ χρόνῳ προσφυεῖς πρὸς γένεσιν μύθων οὕτως ἀπλοῦ τύπου.

Ἐν ἐπιμέτρῳ ἐπάγεται ὁ Η. τρεῖς παραδόσεις, ἀνακοινωθείσας αὐτῷ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὑπὸ "Ελληνας, πρὸς τὰς δ' ὅτι εἰς ταύτας συνάπτονται ὁ Πλάτων καὶ τὰ ἔργα του πρὸς τὸ Ἰκόνιον, τὸ ὁποῖον ἱστορικοὶ λόγοι ὡδηγοῦσιν ἡμᾶς νὰ θεωρήσωμεν ὡς κοιτῖδα τοῦ μύθου.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸ Ἐφλατοῦν μῦθον θεωρεῖται ὡς τὸ μέρος, ὅπου ὁ Πλάτων ἔφραξε μὲ βάλμυκα, πῖσαν καὶ ὀγκολίθους² τὴν ἐξοδὸν ὑπογείου ποταμοῦ, ἀπειλῶν νὰ καταποντίσῃ τὸ Ἰκόνιον. Ὁ Πλάτων γενικῶς πιστεύεται ὅτι ἦτο τουρκόπουλον, τὸ ὁποῖον τινὲς προσθέτουν ὅτι ἦλθεν ἀπὸ τὸ Βαγδάτι.—Ἐπειτα τὸ ὄνομα τοῦ Πλάτωνος συνάπτεται μέχρι τοῦδε ἀορίστως πως πρὸς τὴν ἐν Ἰκονίῳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου· ἄλλοι νομίζουν ὅτι ἦτο τὸ παρατηρητήριον αὐτοῦ, ἄλλοι πάλιν «ἔχουν ἀκουστὰ» ὅτι εὕρισκεται ἐν αὐτῷ ὁ τάφος του.—Καὶ τρίτον ὁμοίαν παράδοσις πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Hamilton μνημονευομένην περὶ τῆς λίμνης τοῦ Ἐγερδὶρ ἀναφέρεται εἰς τὴν Κάραλιν. Ὁ Πλάτων ἔφραξε τὴν ἐξοδὸν τῆς λίμνης πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ φέρῃ νερὸν εἰς Ἰκόνιον, ἀλλὰ παρητήθη τοῦ σκοποῦ ἰδὼν ὅτι κατεποντίσθη μία πόλις κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου του.

1. Περὶ τῶν τοιούτων ἐν Ἰκονίῳ ἐπιχωριαζόντων μύθων τοῦ Περσέως διελάβομεν ἐν Λαογρ. Δ', σ. 220 κέ. Ὁρθῶς ὁ Hasluck ἐνδοιάζει περὶ τοῦ δημώδους χαρακτήρος τῶν ὑπὸ Cuinet καὶ ὑπὸ Ἰωακείμ Βαλαβάνη (Μικρασιατικά, σ. 110) ἀναφερομένων παραδόσεων, ὑποθέτων ὅτι εἶναι μᾶλλον ἐπιχώριος συμφυρμὸς ἀρχαίων μύθων. Οὐδὲ τοιοῦτος συμφυρμὸς εἶναι, ἀλλ' ἀπλῇ ἐπανάληψις τῶν βυζαντινῶν μυθοπλαστιῶν· ἄλλως δὲ ὁ Βαλαβάνης δὲν παρουσιάζει ταύτας ὡς δημῶδεις, ἀφορμὴν δ' ὅπως ὑποτεθῇ τοῦτο παρέσχε τὸ ἀσαφὲς τῆς ἐκφράσεως αὐτοῦ.

2. Δι' ἐρίων καὶ λεβήτων ἀποφράσσονται αἱ ἐξοδοὶ τῶν πηγῶν καὶ στεριεύουσιν αὗται κατὰ τὰς ἐλληνικὰς παραδόσεις (Λαογρ. Α' 329. Γ' 274. Δ' 449).

Ἐν τῇ δευτέρᾳ διατριβῇ αὐτοῦ, περιληφθεῖσιν ἐν τῷ πανηγυρικῷ τόμῳ, τῷ προσενεχθέντι τῷ William Ridgeway ἐπὶ τῇ ἐξηκοστῇ γενεθλίῳ αὐτοῦ (σ. 635-8), ὁ κ. Hasluck ἐξετάζει τὰς σημερινὰς ἐλληνικὰς¹ δεισιδαίμονας δοξασίας διὰ τὰ κωσταντινᾶτα, τὰ σκυφοειδῆ δηλ. νομίσματα, τὰ ὑποτιθέμενα ὅτι ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ ἱσαποστόλου Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου καὶ ὅτι ἔνεκα τούτου ἐνέχουσι θαυμασίας δυνάμεις. Τὰς δοξασίας ταύτας μνημονεύει ἐν συντόμῳ ὡς παγκοίνους, παραθέτει δὲ καὶ μαρτυρίαν συγγραφέως τοῦ ΙΖ' αἰῶνος περὶ τῆς πεποιθήσεως τῶν χριστιανῶν τῆς Λακωνικῆς καὶ γενικῶς ὅλων τῶν Ἑλλήνων ὅτι τὰ κωσταντινᾶτα θεραπεύουσι τὴν ἐπιληψίαν καὶ τοὺς πυρετούς².

Ἄλλ' ὁ Η. ἐνδιέτριψεν ἰδίως εἰς τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια ὁ λαὸς νομίζει κωσταντινᾶτα. Ταῦτα δὲ εἶναι βυζαντινά, ἐνετικὰ καὶ κυπριακὰ τῶν Λουσινιάνων νομίσματα, ὧν ὁ τύπος παρουσιάζει κάποιαν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἀγιογραφίαν, τὴν ἀπεικονίζουσαν τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον καὶ τὴν ἁγίαν Ἐλένην ὀρθίους ἀντωποὺς ἐκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ.

Τὰ κωσταντινᾶτα φοροῦν ἔγκυοι γυναῖκες πρὸς προφύλαξιν καὶ πρὸς εὐκολίαν τοῦ τοκετοῦ καὶ παιδιὰ ὡς προφυλάκισμα. Τιστεύεται δὲ ὅτι ἐπιφέρουν ἀσφαλῆ καὶ ταχεῖαν ζύμωσιν τοῦ φρυγανιστοῦ τῶν ἁλευρῶν καὶ τῆς γιουρτής. Καθόλου εἶναι νομίσματα πολυτιμότερα εἰς τὸν λαόν διὰ τὰς θαυμασίας αὐτῶν ιδιότητας. Ὁ Η. ἀναφέρει καὶ ἄλλαν περὶ θαυμασιωτάτης ιδιότητος τοῦ κωσταντινάτου δοξασίαν, τῆς ὁποίας τὴν ὑπαρξίν βεβαιώνει μόνον ὁ W. Turner (Tour in the Levant, III 512) ὅτι τὸ κωσταντινᾶτον τιθέμενον εἰς κόσκινον ἐνεργεῖ, ὅπως μὴ διαρρεύσῃ ἐμβαλλόμενον ὕδωρ. Τοιαύτη δοξασία, τῆς ὁποίας ἄλλως ὁ ἔλεγχος εἶναι εὐχερὲστατος, δὲν φέρεται παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ, ἄγνωστον δὲ πῶς ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ περιηγητοῦ, ἴσως ἐκ παρεξηγήσεως τῆς δημώδους παροιμίας «κουβαλεῖ μὲ τὸ κόσκινο νερό»³.

Ἄλλ' ἀντὶ ταύτης καὶ ἄλλαι κρατοῦσι παρ' ἡμῖν περὶ τῶν κωσταντινᾶτων δεισιδαίμονες δοξασίαι, πλὴν τῶν ὑπὸ κ. Η. μνημονευομένων, τὰς ὁποίας ἀναγράφομεν ὧδε, προσθέτοντες ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ καὶ σχετικὰς τινὰς παρατηρήσεις.

1. Ἡ ἔκφρασις τοῦ Η. εἶναι μᾶλλον ἀόριστος «the Christian populations of the Levant» ἐνῶ εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἀκρίβειαν νὰ διακρίνηται ἡ λαογραφία ἐκάστου ἔθνους, μάλιστα τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

2. *La Guilletière*, Lacédémone ancienne et nouvelle, 1676, σ. 578. Τὸν συγγραφέα τοῦτον ὑπολαμβάνει ὁ Η. περιηγητὴν ἄλλ' ὁ σύγχρονος αὐτῷ Spon ἀπεκάλυψεν ὅτι οὐδέποτε ἐπάτησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Guillet, ὡς εἶναι τὸ πραγματικὸν ὄνομα αὐτοῦ· οὐδὲν ἦττον ἀκριβεῖς εἶναι αἱ πλεῖστα τῶν πληροφοριῶν, ἃς περὶ τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων παρέχει, διότι στηρίζονται εἰς ἀνακοινώσεις τῶν ἐν Ἀθῆναις Καπουκίνων.

3. Π.Π., λ. νερό 30 (27), 36 (23), 59 (38). Ἐν καὶ ἡ παροιμία αὕτη εἶναι ἀρχαία (κοσκίνῳ φέρειν ὕδωρ κττ.) καὶ φέρεται εἰς πολλοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαούς.

Εἰς τὸ ἅγιον κωνσταντιναῖον ἀποδίδονται καὶ αἰμοστατικαὶ ιδιότητες, ἀφομοιοῦται δηλ. ὡς πρὸς τοῦτο ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν λίθον αἰμοστάτην, εἰς τὴν ὁποίαν παρομοία ἀποδίδεται ἐνέργεια. Ἡ ἀλλήθερα θεραπευτικὴ ἐνέργεια τοῦ κωνσταντινάτου εἶναι ἐπὶ τῆς ἀνυπάρκτου νόσου, ἣ ὁποία λέγεται γύρισμα τοῦ ἀφαιλοῦ· τῆς νόσου ταύτης ἐπιτηδεύονται τὴν ἱασὶν εἰδήμονες γραῖαι, στρέφουσαι ἐπὶ τοῦ ὁμφαλοῦ τὸν δείκτην τῆς δεξιᾶς δι' ὑφάσματος περιβεβλημένον, ἀλλὰ συντελεστικωτάτῃ θεωρεῖται ἡ ἐπικουρία τοῦ σκυφοειδοῦς κωνσταντινάτου, διὰ τοῦ ὁποίου πιστεύεται ὅτι ἐπαναφέρεται ἀσφαλῶς ὁ ὁμφαλὸς εἰς τὴν κανονικὴν του θέσιν. Φορεῖται δ' ὡς περιάπτων ὅχι μόνον ὑπὸ ἐγκύων γυναικῶν καὶ ὑπὸ νηπίων, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἀνδρῶν¹. Διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις νομίζεται ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ προφυλάσῃ ἀπὸ τῶν πληγῶν ὁ φορὼν κωνσταντιναῖον εἶναι ἄτρωτος, δὲν τὸν κολλάει ἢ δὲν τὸν πιάνει βόλι².

Τὴν δύναμιν ταύτην πιστεύεται ὅτι ἔχει κοινὴν μετὰ τὸ τίμιον ξύλον, καθὼς καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις, ὡς τὴν τῆς ζυμώσεως³. Διὰ τοῦτο ἡ βάσανος τῆς γνησιότητος καὶ τοῦ κωνσταντινάτου, καθὼς καὶ τοῦ τιμίου ξύλου, γίνεται ἐμβαλλομένου τοῦ περιέχοντος τίμιον ξύλον περιάπτου ἢ τοῦ νομίσματος εἰς φύραμα ἀλεύρων ἄνευ ζύμης, ὅπως προκαλέσῃ τὴν ζύμωσιν αὐτοῦ, ἐνίοτε δὲ τιθεμένου ἐπὶ ἀλέκτορος ἢ ἀρνίου, καὶ ὅτε πυροβολοῦν, βέβαιοι ὅτι δὲν τὴν βλάπτουν, ἂν εἶναι γνήσιον⁴.

Ἡ ἐξομολόγησις τοῦ κωνσταντινάτου καὶ τοῦ τιμίου ξύλου στήριζεται εἰς θρησκευτικὴν παράδοσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅτε ἡ ἁγία Ἑλένη ἀνεῦρεν ἐν Ἱεροσολύμοις τὸν σταυρὸν, ἐφ' οὗ ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς, ἐδιχοτόμησεν αὐτόν, καὶ τὸ μὲν ἐν μέρος κατέλειπεν εἰς Ἱεροσόλυμα, τὸ δ' ἕτερον παρέλαβεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· τὰ δὲ προιονίδια τοῦ σταυροῦ περισυλλεχθέντα ἐρρίφθησαν εἰς χωνευτήριον μετὰ διαφόρων πολυτίμων μετάλλων καὶ ἐκ τοῦ κράματος τούτου κατεσκευάσθησαν τὰ κωνσταντιναῖα⁵. Ἀγνοῶ, ἂν ἡ παράδοσις αὕτη περιλαμβάνεται εἰς τι τῶν πολυπληθῶν φερομένων συναξαρίων περὶ εὐρέσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ. Ἀλλ' ὅτι εἶναι παλαιὰ καταφαίνεται ἐξ ὁμοίας βουλγαρικῆς παραδόσεως⁶, ἥτις πάντως εἶναι εἰλημμένη ἐκ μεταφράσεως βυζαντινοῦ κειμένου.

Τὰς αὐτὰς δοξασίας περὶ τῶν κωνσταντινάτων φαίνεται ὅτι ἔχουσι καὶ οἱ Ἑλληνόβλαχοι τῆς Μακεδονίας· τὰ νήπια κρίνεται ἀπαραίτητον νὰ φέρουν

1. Πρὸβλ. καὶ Ross, Königsreisen, II 136.

2. Jeannarakī, Ἑσπερία κρητικά, σ. 316. II. Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, Ἀθ. 1893, σ. 145. Rennel Rodd, The customs and lore of modern Greece, London 1892, σ. 162.

3. Βλ. Λαογρ. Δ' 320 (Καλάβρυτα).

4. Αὐτ. Γ' 702.

5. II. Βλαστός, ἐνθ' ἀν.

6. Ad. Strauss, Die Bulgaren, σ. 138.

πρὸ τῆς βαπτίσεως πλὴν ἄλλων φυλακτηρίων καὶ κωσταντινᾶτον¹. Οἱ δὲ Βούλγαροι πιστεύουν ὅτι ὠφελοῦνται οἱ πάσχοντες, ὅταν πίνωσιν ὕδωρ ἐκ τοῦ κοιλώματος τοῦ κωσταντινάτου². Ἀλλὰ ἡ χρῆσις ὡς περιάπτων νομισμάτων τινῶν, μάλιστα ἀρχαίων, διὰ τὰς ἐν αὐτοῖς παραστάσεις ἢ δι' ἄλλον οἶον-δήποτε λόγον καὶ ἡ ἀπόδοσις θαυμασίων δυνάμεων εἰς αὐτὰ εἶναι κοινὴ εἰς πολλοὺς λαοὺς³. Ἄν καὶ ἄλλα νομίσματα πλὴν τῶν κωσταντινάτων ἐπέχουσι καὶ παρ' ἡμῖν θέσιν περιάπτων, δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω. Ἀγγλος τις περιηγητὴς ἀναφέρει ὅτι αἱ Γαλαξιδιώτισσαι κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐ-συνήθιζον νὰ φοροῦν ὡς φυλακτήρια νομίσματα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου⁴. ἄλλ' ἂν ἀληθῶς ὡς φυλακτήρια ἢ κοσμήματα μᾶλλον τὰ ἐφόρουν, εἶναι δύσκολον σήμερον νὰ ἐξακριβωθῇ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1. Γ. Σαγιαξῆς, ἐν Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde, 1894, IV, σ. 139.

2. Strauss, ἐνθ' ἂν.

3. S. Seligmann, Der böse Blick u. Verwandtes, Berlin 1910, τ. II, σ. 22-3.

4. Dodwell, Reise durch Griechenland, τ. I, σ. 192 (παραπέμπων εἰς Clarke, Travels in Greece).